

UNIVERZITET U SARAJEVU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA BOSANSKI, HRVATSKI I SRPSKI JEZIK I KNJIŽEVNOSTI NARODA BiH

Završni diplomski rad

Predmet: Dijalektologija II

Tema: Govor Divičana i Vinca

Studentica: Maida Jašarević

Mentor: prof. dr. Senahid Halilović

Sarajevo, 2019. godine

UNIVERZITET U SARAJEVU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA BOSANSKI, HRVATSKI I SRPSKI JEZIK I KNJIŽEVNOSTI NARODA BIH

Završni diplomski rad

Predmet: Dijalektologija II

Tema: Govor Divičana i Vinca

Studentica: Maida Jašarević

Index br.: 2050/2014.

Godina studija: V (peta)

Status studenta: Vanredni

Mentor: prof. dr. Senahid Halilović

Sarajevo, 2019. godine

SADRŽAJ

SADRŽAJ.....	3
SPISAK KORIŠTENE LITERATURE	6
UVOD	7
STANOVNIŠTVO PODRUČJA OBUHVAĆENOG ISTRAŽIVANJEM.....	9
HISTORIJAT	11
VINAC I DIVIČANI	13
ZAPADNOBOSANSKI PODDIJALEKT ZAPADNOG DIJALEKTA.....	15
FONETIKA.....	17
VOKALIZAM	17
Vokal <i>a</i>	17
Vokal <i>u</i>	18
Vokal <i>o</i>	18
Vokal <i>i</i>	19
Vokal <i>e</i>	19
Vokalno <i>r</i>	20
Redukcija i ispadanje vokala.....	20
Sažimanje vokala	21
Refleks glasa <i>jat</i>	23
KONSONANTIZAM	24
Glas <i>h</i>	24
Glas <i>f</i>	25
Glas <i>v</i>	25
Prednjonepčani suglasnici <i>č</i> i <i>ć</i> , <i>dž</i> i <i>đ</i>	26
Glas <i>j</i>	27
Glas <i>lj</i>	27
Glas <i>l</i>	28
Glas <i>nj</i>	28
Glasovi <i>m</i> i <i>n</i>	28
Glas <i>r</i>	29

Glas <i>b</i>	29
Glas <i>p</i>	29
Glas <i>d</i>	30
Glas <i>t</i>	30
Glas <i>c</i>	30
Glas <i>z</i>	30
Glas <i>s</i>	31
Glas <i>š</i>	31
Glas <i>ž</i>	31
Konsonantske sekvence <i>*st' i *sk'</i>	31
Konsonantske sekvence <i>*zd' i *zg'</i>	32
Glasovne promjene	32
Jotovanje	32
Asimilacija suglasnika	32
Disimilacija suglasnika	32
Uproščavanje i gubljenje suglasnika	33
Promjena suglasnika <i>k, g, h</i>	33
Geminirani suglasnici	33
MORFOLOGIJA	34
Imenice muškog roda	34
Imenice ženskog roda	35
Imenice srednjeg roda	36
Zamjenice	36
Pridjevi	37
Brojevi	37
Glagoli	37
Prezent	37
Infinitiv	38
Imperativ	38
Imperfekat	38
Aorist	39
Futur I	39
Futur II	39
Pluskvamperfekat	39

Potencijal	40
Habitual	40
Glagolski pridjev trpni.....	40
Glagolski prilog sadašnji	41
Prilozi	41
Prijedlozi	41
Veznici	41
Uzvici	42
SINTAKSA	43
Kongruencija.....	43
Iz sintakse padeža.....	43
Nominativ	43
Slavenski genitiv	44
Dativ.....	44
Akuzativ	44
Instrumental.....	44
Lokativ	44
Iz sintakse glagola.....	45
Pripovjedački futur	45
Habitual	45
Pripovjedački prezent.....	45
Pripovjedački potencijal	45
Pluskvamperfekt i imperfekt	45
LEKSIKA	46
ZAKLJUČAK.....	49
TEKSTOVI	50

SPISAK KORIŠTENE LITERATURE

1. Alić, Elmedina; *Govor Travnika krajem XIX stoljeća*, Bosanskohercegovački slavistički kongres, knjiga 1, Slavistički komitet, Sarajevo, 2012.
2. Baotić, Josip; *Približavanje jeziku ili približavanje jezika*, Slavistički komitet, Sarajevo, 2012.
3. Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, knjiga V, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo, 1985.
4. Bosanskohercegovački slavistički kongres, zbornik radova; knjiga 1, Slavistički komitet, Sarajevo, 2012.
5. Brabec, Ivan; *Govor Tuzle i okolice*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik knjiga X, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo, 2012.
6. Bulić, Refik; *Ekavsko-jekavski govori tešanjsko-maglajskoga kraja*, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 2013.
7. Hadžikadić, Akif; *Dijalekt grada Dervente*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, knjiga X, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo, 2012.
8. Halilović, Senahid; *Bosanskohercegovački govori*, u *Jezik u BiH*, Institut za jezik u Sarajevu i Institut za istočnoevropske i orijentalne studije Oslo, Sarajevo, 2005.
9. Halilović, Senahid; *Govorni tipovi u međuriječju Neretve i Rijeke dubrovačke*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, knjiga VII, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo, 1996.
10. Jahić, Dževad; *Ijekavskoštakavski govori istočne Bosne*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, knjiga VIII, Institut za jezik, Sarajevo, 2002.
11. Peco, Asim; *Govori istočne Hercegovine*, Srpski dijalektološki zbornik, XIV, Beograd, 1964.
12. Valjevac, Naila; *Govor u slivu Lašve*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, knjiga IX, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo, 2002.

UVOD

U ovom radu bit će obrađen govor Divičana i Vinca, naseljenih mjesta koja pripadaju općini Jajce. Ova tema mi se nametnula jer područje Jajca do sada nije bilo predmet dijalektoloških istraživanja.

S obzirom na to da su mi vrlo često kroz glavu „odzvanjale“ pojedine riječi i izrazi govornika, zanimalo me otkud im uopće neki izrazi, a često se dešavalo i da značenje pojedinih riječi ni sama nisam razumjela. Takav način izražavanja, takav govor često je popraćen čuđenjem i podsmijehom slušalaca. Takve riječi i izrazi prisutni su i u govoru Jajca, tj. u mjestima koja su predmet mog istraživanja (Divičani i Vinac). Pored toga, od jedne iste osobe, u različitim situacijama se može čuti različito akcentirana pojedina riječ ili sa različitim stepenima redukcije vokala. Upravo takvi oblici su vrlo dragocjen materijal za izradu rada kao što je ovaj.

Kako bi se sagledao govor Divičana i Vinca sa njegovim najbitnijim karakteristikama, rad ću fokusirati na nekoliko segmenata:

1. najprije ću iznijeti opće podatke vezane za općinu Jajce, o njenom geografskom položaju, stanovništvu i historijatu;
2. zatim ću se osvrnuti na strukturu stanovništva Divičana i Vinca, čiji je govor tema ovog rada;
3. nakon toga ću navesti opće karakteristike zapadnog dijalekta, i to njegova zapadnobosanskog poddijalekta;
4. glavni dio rada posvetit ću fonetskim, potom morfološkim te sintaksičkim odlikama govora Divičana i Vinca.

Govor stanovnika ovih mjesta obiluje fonetskim karakteristikama koje imaju status posebnosti, dok morfološke skoro da ostaju u okviru normiranog jezika. Ipak, na ovom relativno malom prostoru nisam utvrdila značajne razlike u oblicima pojedinih riječi, tako da se govor ovih mjesta karakteriše stabilnošću izraza i govora, bez značajnijih razlika u komunikacijskom činu. Tako se ovaj govor u cjelini odlikuje zajedničkim karakterističnim crtama.

Kao osnovni cilj ovog rada istaknula bih sinhronijsku deskripciju fonetsko-fonološkog i morfološkog sistema govora Divičana i Vinca, te davanje naznaka o najznačajnijim

sintaksičkim i nekim leksičkim osobinama ovih govora, te određivanje relevantnih izoglosa na tome prostoru. Budući da su zbog ratnih sukoba od 1992. do 1995. godine mnogi stanovnici Jajca bili prinuđeni napustiti svoje domove, te da su se unutar prostora općine Jajce desila velika pomjeranja stanovništva koja su dovela do izmjene demografske slike, bilo je teško pronaći osobe u čiju svakodnevnu komunikaciju nisu ušli izrazi i riječi specifični za krajeve u kojima su bili raseljeni i proveli period do okončanja rata i povratka u Jajce, odnosno mjesta koja su predmet mog rada. Iako je nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma došlo do manjih pomjeranja granica općine Jajce, ova dva naselja ostala su u njenom sastavu, što je olakšalo moj istraživački rad.

Materijal za izradu ovog rada nalazila sam u razgovorima s informatorima, u raznim svakodnevnim situacijama, osluškujući ih u razgovoru, a u tome su mi uveliko pomogla pitanja koja sam im postavljala, kako bih došla do priželjkivanih odgovora.

Kao tipične predstavnike ovih govora izdavam: Nezira Mecavica (1937) nepismena – penzionerka iz mjesta Divičani, Behidža Caklo (1934) nepismena – penzionerka iz mjesta Vinac, Mirzeta Jašarević (1949) pismena – penzionerka iz mjesta Vinac, Šerif Imoćanin (1952) pismen – penzioner iz mjesta Vinac, koji su zadržali one tipične karakteristike kojima se odlikuje govor ovih mjesta. Podatke sam prikupljala u spontanima razgovorima i u atmosferi koja je lišena neprirodnosti te je kao takva pogodna za istraživanje ove vrste. Nastojala sam da informatori sa kojima sam razgovarala budu što stariji, da su rođeni u mjestima u kojima žive, da su tipični predstavnici tih govora ili da su bili u braku sa osobom iz istog mjesta, da su što manje boravili izvan mjesta u kojem žive, da su što manje školovani i da su što manje pod uticajem standardnog jezika. Snimljeni materijal do kojeg sam došla u razgovorima s njima čini osnovu ovog rada. Razgovore sam morala snimati kradom. Međutim, bez obzira na sve prepreke na koje sam nailazila tokom prikupljanja potrebnih podataka za ovaj rad, nisam odustajala. Dio snimljenih razgovora prezentovat ću u pisanom obliku na kraju ovog rada.

STANOVNIŠTVO PODRUČJA OBUHVAĆENOG ISTRAŽIVANJEM

Jajce je općina u Srednjobosanskom kantonu, koja pripada Federaciji BiH. Grad je 1991. brojao 13.579, a općina 45.007 stanovnika. Jajce se nalazi u kotlini, na ušću rijeke Plive u Vrbas. Nadmorska visina na tvrđavi je 470 metara, na Plivskim jezerima (Veliko i Malo Plivsko jezero) 426,6, a na vodopadu 362,5 metara.

Na popisu stanovništva 1910. Hrvati su u Jajcu bili većina s 53%. Na prvom poslijeratnom popisu 1948. godine većina postaju Muslimani. Po posljednjem službenom popisu stanovništva iz 1991. godine, općina Jajce imala je 45.007 stanovnika, raspoređenih u 62 naselja, što se može vidjeti iz tabele u prilogu.

Stanovništvo općine Jajce					
godina popisa	2013.	1991.	1981.	1971.	1961.
Muslimani	13.269 (48,68%)	17.380 (38,61%)	15.145 (36,76%)	14.001 (40,00%)	7.545 (21,88%)
Hrvati	12.555 (46,06%)	15.811 (35,13%)	14.418 (34,99%)	12.376 (35,35%)	13.733 (39,82%)
Srbi	501 (1,84%)	8.663 (19,24%)	7.954 (19,30%)	8.132 (23,23%)	8.670 (25,14%)
Jugoslaveni		2.496 (5,54%)	2.973 (7,21%)	208 (0,59%)	4342 (12,59%)
ostali i nepoznato	933 (3,42%)	657 (1,45%)	707 (1,71%)	285 (0,81%)	198 (0,57%)
ukupno	27.258	45.007	41.197	35.002	34.488

1953. godine nije postojala popisna kategorija Musliman. Srez Jajce imao je 47.383 stanovnika, od čega 22.509 Srba, 12.627 "Jugoslaveni neodređeni", 12.037 Hrvata, 103 "ostalih neslavena" i 107 ostalih.

Jajce				
godina popisa	1991.	1981.	1971.	1961.
Muslimani	5.277 (38,86%)	4.068 (34,13%)	4.220 (46,23%)	300
Srbi	3.797 (27,96%)	3.046 (25,55%)	2.403 (26,32%)	2.250
Hrvati	1.899 (13,98%)	1.991 (16,70%)	2.148 (23,53%)	1.951
Jugoslaveni	2.217 (16,32%)	2.632 (22,08%)	184 (2,01%)	2.212
ostali i nepoznato	389 (2,86%)	181 (1,51%)	172 (1,88%)	140
ukupno	13.579	11.918	9.127	6.853

S obzirom na to da 1953. godine nije postojala popisna kategorija Musliman, grad Jajce imao je 7889 stanovnika, od čega 3396 Hrvata, 2850 "Jugoslaveni neodređeni", 1995 Srba, 49 "ostalih neslavena" i 96 ostalih.

Prema popisu birača za Općinu Jajce iz 2010. godine etnička struktura birača je sljedeća:

Općina:

- Hrvati – 10.543 (46.8%)
- Bošnjaci – 11.987 (53.2%)

Grad:

- Hrvati – 4.417 (51.3%)
- Bošnjaci – 4.192 (48.7%)

Grad Jajce danas broji oko 10000 stanovnika.

HISTORIJAT

U Jajcu su tragovi naselja iz antičkoga doba. Sačuvani su temelji hrama s Mitrinim kulturnim reljefom uklesanim u stijenu. Predjeli današnjeg Jajca u srednjem vijeku dio su Kraljevine Hrvatske (Plivski Grad), na međi starohrvatskih županija Plive, Luke, Lašve i Uskoplja. U srednjovjekovnoj bosanskoj jedinici u hrvatsko-ugarskoj državi je u Donjim krajima. 1300-ih je pod hrvatskim banom Pavlom i Mladenom Šubićem. Od banovanja bana Kulina u njegovoj je banovini.

Prvi se put Jajce spominje u pisanim dokumentima 1396. Grad je bio posjed Hrvoja Vukčića Hrvatinića u čijem se naslovu spominje (conte di Jajce). Grad se razvio kao trgovačko i odbrambeno središte. Tokom 15. vijeka osmanski osvajači pritiskaju istočne granice Bosanskog Kraljevstva, pa je grad postao prijestolnicom srednjovjekovne države. Grad je pod tursku upravu pao 1528. godine, od kada gubi na važnosti.

Od 1527. do 1878. sjedište je kadiluka. Teško je oštećen u požaru 1656. godine.

U Jajcu sve do kraja 19. i početka 20. vijeka gotovo da nije bilo pravoslavnog stanovništva. Prve tri pravoslavne porodice doseljavaju se u tom periodu.

Za vrijeme Kraljevine Jugoslavije Jajce pripada Vrbaskoj banovini. U Drugom svjetskom ratu je dio NDH i sjedište kotarske oblasti. Pripadalo je Velikoj župi Plivi i Rami, u njemačkoj zoni.

Općina je 1991. uključivala naselja: Bare, Barevo, Bavar, Biokovina, Bistrica, Borci, Božikovac, Bravnice, Brvanci, Bučići, Bulići, Carevo Polje, Cvitović, Čerkazovići, Ćusine, **Divičani**, Dogani, Donji Bešpelj, Doribaba, Drenov Do, Dubrave, Đumezlije, Gornji Bešpelj, Grabanta, Grdovo, Ipota, Jajce, Jezero, Kamenice, Karići, Kasumi, Klimenta, Kokići, Kovačevac, Krezluk, Kruščica, Kuprešani, Lendići, Lučina, Lupnica, Ljoljići, Magarovci, Mile, Peratovci, Perućica, Podlipci, Podmilačje, Prisoje, Prudi, Pšenik, Rika, Selište, Seoci, Smionica, Stare Kuće, Šerići, Šibenica, **Vinac**, Vrbica, Vukućevci, Zdaljevac i Žaovine.

Poslije potpisivanja Daytonskog sporazuma općina Jajce podijeljena je između Federacije BiH i Republike Srpske. Najveći dio sa gradom Jajcem pripao je Federaciji BiH. U sastav Republike Srpske ušla su naseljena mjesta: Borci, Čerkazovići, Đumezlije, Jezero, Kovačevac, Ljoljići i Perućica, te dijelovi naseljenih mjesta: Barevo, Drenov Do i Prisoje. Od ovog područja formirana je općina Jezero. Dio naselja Vlasinje (jedno od dva naselja sa

bošnjačkom većinom u prijeratnoj općini Mrkonjić Grad) je ostao u Federaciji BiH, te je pripojen općini Jajce.

Naselja koja su danas u općini Jajce jesu: Bare, Barevo (dio), Bavar, Biokovina, Bistrica, Božikovac, Bravnice, Brvanci, Bučići, Bulići, Carevo Polje, Cvitović, Čusine, **Divičani**, Dogani, Donji Bešpelj, Doribaba, Drenov Do (dio), Dubrave, Gornji Bešpelj, Grabanta, Grdovo, Ipota, Jajce, Kamenice, Karići, Kasumi, Klimenta, Kokići, Krezluk, Kruščica, Kuprešani, Lendići, Lučina, Lupnica, Magarovci, Mile, Peratovci, Podlipci, Podmilačje, Prisoje (dio), Prudi, Pšenik, Rika, Selište, Seoci, Smionica, Stare Kuće, Šerići, Šibenica, **Vinac**, Vlasinje (dio), Vrbica, Vukićevci, Zdaljevac i Žaovine.

VINAC I DIVIČANI

Vinac je naseljeno mjesto u sastavu općine Jajce, Federacija Bosne i Hercegovine, BiH. Nalazi se na rijeci Vrbas i najveće je naselje na Vrbasu između Jajca (12 km) i Donjeg Vakufa (24 km). Vinac se prvi put spominje u 10. stoljeću, kao središte Vinačke banovine. U ratu u BiH, Vinac su bosanski Srbi zauzeli 1992. godine. Oslobodila ga je Armija BiH 1995. godine, nakon čega je uslijedio povratak prognanog stanovništva. Poslije Dejtonskog sporazuma u sastavu je Federacije Bosne i Hercegovine.

Vinac			
godina popisa	<u>1991.</u>	<u>1981.</u>	<u>1971.</u>
Muslimani	899 (67,03%)	814 (68,86%)	592 (71,32%)
Srbi	427 (31,84%)	333 (28,17%)	229 (27,59%)
Hrvati	3 (0,22%)	2 (0,16%)	3 (0,36%)
Jugoslaveni	9 (0,67%)	7 (0,59%)	1 (0,12%)
ostali i nepoznato	3 (0,22%)	26 (2,19%)	5 (0,60%)
ukupno	1.341	1.182	830

Divičani su naseljeno mjesto u sastavu općine Jajce, Federacija Bosne i Hercegovine, BiH. Nalaze se s desne strane rijeke Vrbas na magistralnom putu prema Banjoj Luci u području općine poznatom kao Dnoluka. Za vrijeme turske vladavine Dnoluka je bila vakuf Gazi Husrev-bega. Na popisu stanovništva 1991. u njemu je živjelo 1.257 stanovnika. Stanovništvo je 1992. godine bilo prognano od bosanskih Srba, da bi se nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma vratilo na svoja ognjišta. U sastavu je Federacije Bosne i Hercegovine.

Divičani			
godina popisa	1991.	1981.	1971.
Muslimani	917 (72,95%)	748 (75,86%)	557 (62,72%)
Hrvati	252 (20,04%)	232 (23,52%)	290 (32,65%)
Srbi	4 (0,31%)	0	26 (2,92%)
Jugoslaveni	16 (1,27%)	5 (0,50%)	3 (0,33%)
ostali i nepoznato	68 (5,40%)	1 (0,10%)	12 (1,35%)
ukupno	1.257	986	888

ZAPADNOBOSANSKI PODDIJALEKT ZAPADNOG DIJALEKTA

Zapadni dijalekt snažno je novoštokaviziran jer su ga migracije sa juga (iz zapadne Hercegovine) i jugoistoka (iz istočne Hercegovine) gotovo sasvim preplavile i zatrele njegove stare zapadnoštokavske šćakavske osobine.

Ovaj dijalekt se dijeli na dva poddijalekta: južni i sjeverni.

Centralnobosanski govorni tip pripada južnom poddijalektu; zahvata prostor u međuriječju Bosne i Vrbasa. Ovom govornom tipu pripada govor Divičana i Vinca.

Pored ijekavizma i šćakavizma (*ščáp, klišća, možđanī, zvižđī*) ima ostatke stare akcentuacije, ali sa prevladavanjem četiri novoštokavska akcenta, a javljaju se i ostaci stare deklinacije. Najdosljedniji šćakavizam javlja se u gornjem toku Vrbasa, u području Lašve i gornjeg toka Rame. Govori u srednjem toku Vrbasa i u dolini Sane nemaju dosljedan šćakavizam.

Ikavizam je također dosljedniji u gornjeme toku Vrbasa, u području Lašve i gornjem toku Rame. Govori u srednjem toku Vrbasa imaju refleks *je* i u primjerima *njeko, nješto, nekada; dječko* kao i oblike *ovijem, onijem, našijem, vašijem; grupa ir > ijer: mijer, pijer, kumpijer*; izrazita je pojava redukcije neakcentiranih vokala: *Zēnca, vidla, nòsla*; zatvorenost vokalske boje kod *a* u dugim slogovima: *mâ^ojka, rá^odi*. Promjena muških imena odvija se po tipu promjene ženskog roda (bosanska promjena): *Mújē – Múji, Méhē – Méhi* (kao *žēnē – žēni*). Prisvojni pridjevi *Mújīn, Méhīn*; neizmijenjene grupe *ke, ge* u riječima orijentalnog porijekla: *šēker, lēgen*; dosljedno čuvanje suglasnika *h*: *havan, hasta, duhan, muha, mahana, proha, suha, mehak*; nerazlikovanje afrikatskih parova u gornjem toku Vrbasa: *čētiri, đāmija*; ženska imena na *-e tipa: Hanife, Kadire* i na *-o: Dérvo, Hájro*; oblici *ovijū, tijū (dolina Sane), ovijā, tijā (dolina Busovače)*; upotreba bezličnih konstrukcija, odnosno rečenica: *ùblo ga, òdvelo ga, zàklalo ga, pùšćalo ga*; upotreba instr. društva (socijativa) bez prijedloga *s*: *šētā mōncima, razgòvārā sèstrōm itd.*

Zapadnobosanski poddijalekt obuhvaća teren zapadne Bosne, od Bosanske Kostajnice i Bosanskog Petrovca u granicama Bosne i Hercegovine. I ovdje se javlja ista pojava kao i u bosanskim šćakavskim govorima: udio zapadnobosanskih arhaičnih govornih crta povećava se kako se ide pravcem zapad – istok, a ne obratno, kako bi se očekivalo. To je posljedica toga što procent doseljeničkog stanovništva iz južnih krajeva raste sve više kako se ide prema zapadu, a smanjuje se prema istoku. Specifične crte ovog poddijalekta su odstupanja od ikavizma, koja su gotovo općešćakavska: *njeko, nješta, nekada*, ali ima i onih za koja ne znaju ostali šćakavski govori; primjeri sa izvršenim jekavskim jotovanjem *đeca, đe/đi*;

zatvoreni dugi vokali *a* i *o*; *mâ°jka*, *râ°di*; razlikovanje afrikatskih parova: *čaša*, *čovjek*, *četa*, *plač*, *džámija*, *hodža*, *hàdžija*, *hadž*. Akcentuacija je uglavnom novija, metatonijski akut očuvan je u vrlo ograničenom broju primjera: *stržža*; ostaci starih oblika deklinacije: *po tũđĩ*, *lédĩ*, *s mòji sinovi*, promjena muških imena po tipu promjene imenica ž. r. na *-a*: *Mũjo* – *Mũjē* – *Mũji*; *Mého* – *Méhē* – *Méhi*; *Sũle* – *Sũli* – *Sũlu*, ženska imena sa nominativom na *-e*: *Hanífe*, *Kadíre*, *Fáte*, *Zláte*, a tako i muška imena na *-e*: *Háse*, *Húse*, kao i ženska imena sa nominativom na *-o*: *Kádro*, *Ájko*; česta upotreba bezličnih konstrukcija: *ũblo ga*, *sàblo ga*, *òdvelo ga*.

FONETIKA

VOKALIZAM

Jajački govor, odnosno govor Divičana i Vinca pripada centralnobosanskom govornom tipu južnog poddijalekta ikavskog novoštokavskog (zapadnog) dijalekta. Ovaj poddijalekt zahvata prostor u međuriječju Bosne i Vrbasa. Njegove su specifičnosti ikavizam, šćakavizam, slabiji ostaci stare deklinacije. Većina govora mlađeg ikavskog dijalekta ima stabilan četveroakcenatski sistem (Halilović 2005: 23-24). Vokalni sustav ovog govora čini pet standardnih vokala: *i, e, a, u, o* + *vokalno r*. Artikulacijsko-akustičke značajke ovih glasova su kao i u standardnom jeziku (Baotić 2012: 106). Značajnijeg zatvaranja vokala *a, o* i *e*, posebno kada je u pitanju vokal *a*, nema u znatnijoj mjeri, što bi se moglo i bez posebne pažnje primijetiti. Svi vokali i vokalno *r* mogu biti kratki i dugi. Svi vokalski fonemi imaju slobodnu distribuciju i mogu se pojaviti u svim fonemskim kontekstima, osim vokalnog *r*, koje ima izvjesna ograničenja u distribuciji (Bulić 2013: 73). Vokalski sistemi nekih bosanskih narodnih govora odlikuju se i izmijenjenom bojom dugih vokala *a, o, e*. Prema Vukoviću, ta pojava „osobito karakteriše centralnu, severnu i severoistočnu Bosnu“.¹ Na osnovu dotadašnjih dijalektoloških istraživanja Peco je konstatirao „da je pojava zatvorenije artikulacije samoglasnika, posebno dugog niskog samoglasnika *a*, zajednička osobina svih bosanskih govora, kako šćakavskih, tako i štokavskih (sic!), kako ikavskih tako i (i)jekavskih“ (Bulić 2013: 74). Tu Pecinu konstataciju potvrdila su i kasnija istraživanja bosanskih govora u okviru istraživačkog projekta *Bosanskohercegovački dijalekatski kompleks – sinhronijska deskripcija i odnos prema standardnom jeziku*².

Vokal *a*

Vokal *a* ima standardnojezičku vrijednost, što možemo vidjeti iz sljedećih primjera do kojih sam došla tokom svog istraživanja na terenu: *bráda, dávno, džámija, gláva, mláda, náčelník, vráta, bilijár, grâd, hlâd, islâm, já, kâžē, poboljšâvâ, zrák, bejâgi, jedânēst, kâhva, kâtaster, prâtioc, strâncu, vârioc, dvâjest, hâir, pjân, sàone, stârôst, dâná, hrânē, krâljêvski, zâpâljena*.

¹ Govorni tipovi, 24.

² V.: Vujičić, Sjeverna i sjeveroistočna, 14-22; Isti, Centralna, jugoistočna i jugozapadna, 14-18; Isti, Sjeverozapadna, 12-14. Pojava zatvorenih dugih vokala, pa ni vokala *a*, nije osobina hercegovačkih govora. V.: Peco, Istočnohercegovački, 33; Halilović, Hercegovina i jugoistočna Bosna, 247.

Međutim, uočila sam da se vokal *a* u svakodnevnom govoru stanovnika ovoga kraja rado zamjenjuje drugim vokalima. Pojavu zatvaranja vokala *a* prema *o* nisam uočila u ovom govoru.

Primjetna je supstitucija vokala *a* vokalom *e* u sljedećim primjerima: *bejàgi*, *budalèsajū*, *katâster*.

Supstituciju vokalom *i* uočila sam u primjerima: *izāć*, *izíc*, *izíđē*, *izíjdū*, *izíjdi*, *izišō*, *izíci*, *izíde*, *izídi*.

Vokal *a* suspsituiše se vokalom *o* u sljedećim primjerima: *mòhune*, *zátioak*, *čòrape*, *hátorim*.

Supstituciju vokalom *u* nisam uočila.

Ovakve primjere nalazimo i u ostalim bosanskohercegovačkim govorima.³

Vokal *u*

Vokal *u* ima standardnojezički izgovor, što možemo uočiti iz sljedećih primjera: *krùmpīr*, *dòktur*, *kùfer*, *kùvērta*, *kurúze*, *súnce*, *dùlum*, *kùda*, *mùhtar*, *ùgrije*, *ùstavi*, *ùmjeren*, *mùhur*, *mīruh*, *ùho*.

Stabilniji je od ostalih vokala i vrlo su rijetke zamjene drugih vokala u vokal *u*.

Supstituciju vokala *u* vokalom *i* utvrdila sam u sljedećim primjerima: *sīrutkē*, *sīrutkōm*, *sīrutku*, *skīnili*.

Supstituciju vokalom *o* utvrdila sam samo na primjerima: *kokurúzu*, *polùver*, dok supstituciju vokalom *e* i vokalom *a* nisam utvrdila tokom ovog istraživanja.

Vokal *o*

Vokal *o* je u poređenju sa standardom malo zatvoreniji ili je jednak standardu, a jedno i drugo može se uočiti iz sljedećih primjera: *górko*, *gradóva*, *hódalo*, *nónde*, *sinóva*, *bój*, *bómbī*, *dóvlen*, *gô*, *gróžde*, *móg*, *mórām*, *ôsmī*, *óvce*, *škôla*, *stô*, *bògata*, *bòstan*, *dòlazio*, *dòšlo*, *mòtōr*, *òbajdē*, *òrasi*, *òsjetilo*, *razbòlila*, *dògađāj*, *dòkāz*, *kòlima*, *mlògo*, *nākō*, *prèmetnō*, *prīšō*, *rèkō*, *stārōst*.

Supstituciju vokala *o* vokalom *e* utvrdila sam u sljedećem slučaju: *nè mere*, *nè meremo*, *nè mereš*, *nè merete*.

³ Jahić, Ijekavskoštakavski, 46; Peco, Istočna Hercegovina, 236; Halilović, Tuholj, 15; Bulić, Živinice, 46; Brabec, Tuzla, 16.

Supstituciju vokalom *a* utvrdila sam samo u slučaju riječi *ànamo*, dok supstituciju vokalom *i* nisam utvrdila ni u jednom slučaju, supstitucija vokalom *u* primjetna je u sljedećim riječima: *pogòtovu, dòktur, harmùnike, kùfer, telefùn*.

U oblicima imenice *put* nedosljedno je *o*: *pútom, pútôvā*, ali i *pútem, pútēvā*. U ovom govoru može se ustanoviti odnos: *möre : nè mère; möreš : nè mères*.

Vokal *i*

Vokal *i* izgovara se standardnojezički i najstabilniji je od svih samoglasnika u ovom govoru. Tokom svog istraživanja zabilježila sam sljedeće riječi i izraze: *bílo, dírati, ispírati, nísi, žívila, izíci izíde, príć, bižati, izginō, primēćem, sikiràam se, sikirica, bijelā, dño, mīruh, sījem, sīrutka, išćū*.

Supstituciju vokalom *e* utvrdila sam u riječi *zėjten*, dok sam supstituciju vokalom *u* utvrdila u riječi *mīruh*. Supstituciju vokalom *o* nisam utvrdila tokom svog istraživanja, dok sam supstitucije vokalom *a* utvrdila u primjerima *òbājdē, òbašō, sājde, sàšō*.

Vokal *e*

Vokal *e* ima artikulaciju kao u standardnom jeziku što je lako uočiti iz sljedećih primjera: *krénō, skréno, méjtaf, léćī, pēndēr, čèterest, djěčāk, djèdovi, jěst, nèkolko, sjěst, sjětīt, tēndēra, vělka, vëlko, dvánēst, kurúzē*.

Supstituciju vokalom *e* primijetila sam u sljedećim riječima: *dò lāni, berìcet, gñometar, sikìram se*.

Supstituciju vokalom *a* utvrdila sam u primjerima: *đigarica, salām, salámet*. Supstituciju vokalima *o* i *u* nisam zabilježila tokom rada na ovoj temi, dok sam supstituciju vokalom *i* primijetila u riječi: *vrílo* (= vrelo, izvor), *jio* (jeo).

Vokalno r

Sonant *r* može biti u vokalskoj službi, ali za razliku od ostalih vokala ima ograničenu distribuciju. Tokom istraživanja nisam naišla na primjere sa inicijalnim vokalnim *r*.⁴ Nisam utvrdila vokalno *r* u finalnom položaju, dok sam u medijalnom položaju utvrdila dosta primjera: *břdo*, *břkovi*, *cřkva*, *křv*, *mřkř*, *střmo*, *učvrřtiti*. Fonem *r* uvijek je devokaliziran u oblicima singulara muškog roda gl. pridjeva radnog: *řmrř*, *řtrř*. Tako i u broju *četrdeset*: *četerest*. Nisam naišla na primjere skraćivanja dugog vokala *r*: *cřkva*, *cřkvř*, *cřkvřm*, *křv*. Slogovi s vokalnim *r* mogu biti naglašeni i nenaglašeni, dugi i kratki, što se može uočiti iz navedenih primjera za vokalno *r* u medijalnom položaju.

Redukcija i ispadanje vokala

Govor Divičana i Vinca ne odlikuje se znatnijim prisustvom djelimičnog reduciranja vokala niti prisustvom elizije⁵, ali je pojava njihove potpune redukcije, posebno vokala *i*, vrlo izražena osobina.

- Tokom svog istraživanja nisam zabilježila primjere djelimične redukcije vokala *a*. Potpune redukcije vokala *a* nisu brojne.⁶ Redukciju sam utvrdila u primjerima: *řstavi* i *nřk* (*nřk pita*, *nřk gleda*, *nřg*).
- Djelimičnu redukciju vokala *o* nisam potvrdila. Vokal *o* gubi se u inicijalnoj poziciji u primjerima *vřkř*, *volikř*. U medijalnoj poziciji redukciju sam zabilježila u riječi *řezervřr*, dok gubljenje vokala *o* izvan vokalskih sekvenci potvrđuju riječi *nřkř*, *vřkř*, *vřmo*, *řnamo*, *svřk*, *řzgřr*.
- Nisam utvrdila djelimične redukcije vokala *e*, ali sam zabilježila redukciju iz vokalske skupine *eo* u riječi *přjiř*. Potpunu redukciju vokala *e* zabilježila sam u medijalnoj i finalnoj poziciji u riječima *četerest*, *dvřjest*, *řrřjvu*, *trřjest*, *řsřt*, *přviř*.

⁴ To je i očekivano za govore koji čuvaju inicijalni fonem *h*, što je odlika i bosanskog jezika. Na istraživanom području ne postoji ni jedan toponim koji bi počinjao vokalnim *r*. Riječi: *rđa*, *rđati*, *rđav*, *rđavo*, *rzati* u Pravopisnom rječniku (Halilović, Pravopisni rječnik) preporučuju se s inicijalnim *h*.

⁵ Ako se pod elizijom podrazumijeva „izostavljanje, ispuštanje krajnjeg glasa (pri govoru) odnosno slova (u pismu), najčešće samoglasnika, ponekad diftonga, pred početnim vokalom sledeće reči, radi izbegavanja zeva...“ (Peco, Enciklopedijski leksikon, 84; slično i Simeon, Enciklopedijski rječnik, I, 299) ili općije njezino značenje – gubljenje vokala (ne samo finalnog) iz vokalske grupe (kao u: Remetić: Šumadija, 119.121; Simić, Levački govor, 156-160; Nikolić, Srem, 321-322). Elizija i potpuna redukcija vokala obično se izjednačavaju ili ne razdvajaju u radovima o bosanskohercegovačkim govorima.

⁶ Ovdje izostaju i elizije vokala *a* u vezniku *da* (da *řdřm* TČ) i prijedlozima *na* i *za*.

- Djelimična redukcija vokala *i* vrlo je rijetka pojava u ovim govorima. Potpune redukcije vokala *i* zabilježila sam u sljedećim primjerima: *òtšō, kàšku, stjēna, nēkolko, pjàn, vèlkā, vòlkā, bìt, dôc, rāst*. Gubi se u medijalnoj poziciji u primjerima: *kolko-tolko, velka*.
- Kada je u pitanju vokal *u*, redukciju sam zabilježila samo u riječima *ònda, òvda*, dok djelimičnu redukciju vokala *u* nisam utvrdila u ovom govoru.

Redukciju sloga uočavamo u riječi *hoš*. Primjeri su: *hoš li, pa š nos razbit, šeset, dvaest*. Prilozi *odozgo* i *odakle* imaju fonetizme *ozgo, okle, oklen si* (Valjevac 2002: 113).

Sažimanje vokala

Građa iz 1897. nudi potvrde za *-ae- > ē* u brojevima od 11 do 19: *jedánēst, petnēst*. Tako je i danas: *jedánest, dvánest, šesnēst, devetnēst*.

Također je *-ao- > ō* u glagolskom pridjevu radnom te u imeničkim riječima: *prodō, došō, čekō, digō, posō, kotō* (Građa 1897). Tako je i danas, ukoliko neki od vokala nije pod akcentom: *nazvō, ostō, našō, rekō, posō*; poredbena riječca *kao* najčešće ima oblik *kō*: *kō ona, kō po putu*.

Vokalska skupina *-uo- > ō* u glagolskom pridjevu radnom glagola s *-nu-/-ni-*: *skinō, poginō, metnō, prokinō* (Građa 1897); tako je i danas: *poginō, skinō, sklonō se, digō, namigō*.

I *-eo- > ō* u glagolskom pridjevu radnom: *uzō, dovō, odvō* (Građa 1897); i danas imamo primjere: *uzō, dovō, odvō*. Danas se naporedo javljaju i nesažete i sažete sekvence u *debeo/debel/debo, kiseo/kisel/kiso*.

Vokalska grupa *io* razbija se sonantom *j*: *bijo, pustijo, mislijo, nosijo, smislijo* (Građa 1897). I danas imamo slične primjere: *kamijon, radijon, gijometrijski*.

Dakle, sažimanje vokala javlja se u pojedinim konstrukcijama:

- *ae: jedánest, dvánest, pétnest;*
- *ao: dòšō, pòšō, hódō, nàšō, sústō, kázō;*
- *uo: prèkinō, prèvrnō, ùganō;*
- *eo: pòjō, ùzō;*
- *ek ak: nàkāv.*

Kao što se može vidjeti, kontrakcija je izražena osobina bosanskohercegovačkih govora. Ako su u riječi dva različita vokala, do sažimanja dolazi poslije izvršene asimilacije vokala. U

ovom je govoru asimilacija dosljedno regresivna – jednači se prvi vokal prema drugome (naprimjer: $ao > oo$) a potom se vrši kontrakcija kojom vokal *o* dobija kvanitetsko obilježje dužine ($oo > \bar{o}$) (Bulić 2013: 97). Dakle, pojavu sažimanja vokala susrećemo i u drugim bosanskohercegovačkim govorima.⁷

Sa vokalskim sekvencama u kojima je inicijalno *a* susrela sam se u sljedećim primjerima:

$aa > a$ – ovdje sam utvrdila da je vrlo često u upotrebi riječ *sàhat*. Osim toga tokom provedenog istraživanja nisam nailazila na druge primjere u kojima je primjenjivana vokalska sekvenca *aa*.

$ao > o$ – ovdje ću navesti sljedeće primjere koji su vrlo često u upotrebi: *dòš̄o, ìm̄o, išo, pòš̄o, r̄èk̄o, pòs̄o*. Kada je neki od vokala akcentiran, vokalska sekvenca ostaje neizmijenjena kao i u standardnom jeziku. Primjeri za to su: *dà̄o, stà̄o, zvà̄o, nà̄očāle, sà̄one, nà̄opāko*.

$ae > e$ – utvrdila sam u sljedećim primjerima: *jedā̄nēst, dvā̄nēst, šēs̄nēska, devētnēstoj*. Oblici brojeva od jedanaest do devetnaest s nesažetom vokalskom sekvencom *ae* u primjeni su samo kod onih govornih predstavnika koji su pod utjecajem standardnog jezika. Tokom istraživanja nisam naišla na primjere akcentirane vokalske sekvence *ae*. Također, tokom ovog istraživanja nisam naišla na primjere za sekvence *ai* i *au*.

Kada su u pitanju vokalske sekvence s inicijalnim *o*, utvrdila sam sekvencu $oa > a$ u primjeru *zā̄ pās* (=za *pojas*), te primjere za sekvencu $oo > o$ u riječima *s̄o, ḡo, v̄o*. Za vokalsku sekvencu $oe > e$ vrlo su rijetki primjeri na koje sam nailazila, i oni su većinom nesažeti u riječi *č̄dek, č̄dik*. Nisam naišla na primjere koji bi me uputili na sažimanje vokala *oi* i *ou*.

Za vokalske sekvence sa inicijalnim *u* utvrdila sam sljedeće primjere:

$ua > a$ – nisam utvrdila primjere za sažimanje vokalske skupine *ua*, osim što se standardizirani nazivi mjeseca *jā̄nuar* i *fēbruār* kod nekih govornika javljaju u oblicima *jā̄nuvār, fēbruvār*. Pored toga naišla sam i na primjere vokalske skupine u kojima $uo > o$ u riječima *kr̄énō, skr̄énō*.

Sažimanje vokala u skupini sa inicijalnim *i* vrlo su rijetke i mogu se utvrditi samo u rijetkim primjerima vokalske skupine *io* kao što su: *avijóni, gostijóna, rádijon, hrā̄nioca*.

⁷ Slično i u: Jahić, Ijekavskoštakavski, 53-53; Peco, Istčna Hercegovina, 61; Brozović, Fojnica, 58-59; Halilović, Tuholj, 21.

Refleks glasa *jat*

Refleksi nekadašnjeg vokala *jat* predstavljaju osnovnu diferencijalnu značajku istraživanih govora prema govorima njihova susjedstva i drugim ijekavskoščakavskim bosanskim govorima (Bulić 2013: 102).

Zamjena jata u dugim slogovima je ikavska: *dite, mliko*. Ikavski je refleks jata u dugim slogovima i pod uzlaznim i pod silaznim akcentom: *dite, mliko, sino*. S obzirom na zamjenu jata, sliv Lašve najvećim svojim dijelom pripada velikom ikavskom kompleksu. Taj refleks dosljedan je na istoku (Travnik, Jajce, Bugojno, Gornji Vakuf). Iako dominira, ikavski je refleks dugog jata u ovome govoru uveliko poremećen. Dosljedniji je kod starijih. Na jugu i sjeveru, govor je zapljusnut ijekavskoščakavskim govorom. Među ikavcima bilježimo brojne jekavizme: *mlijeko, svijet i dijete* (Valjevac 2002: 88).

U kratkim slogovima također imamo ikavski refleks: *vira, vitar, bižati*. Dakle, glagol *bježati* lo, ima naporedne oblike *bižati* i *bježati* (Valjevac 2002: 91).

Ikavski je refleks i iza suglasničke grupe sa sonantom *r*: *kripost, grišiti, brizove, gorila, izgori*; uz napomenu da se imenica *vrijeme* čuje u dva naporedna oblika *vrijeme / vrime*, tako i glagol *trebati*: *triba / treba* (Valjevac 2002: 93).

Glas *jat* ispred vokala *o* ili sonanta *l* davao je *i*: *želio, volio, srio, zrio, io*. Tako je i danas: *volio, donio, živio, bila*.

Tokom istraživačkog rada na terenu susrećući se sa stanovnicima Divičana i Vinca naišla sam na mnogobrojne primjere dvosložne ijekavske zamjene dugog jata. Ovdje ću navesti samo neke od tih primjera: *bijéda, ubijédio, bijéla, bjél, bjéli, iscijédila, cjénio, cvjéće, dijéte, drén, dvíje, dví, klíjéšta, kòrēn, kòrijēn, lijékovi, ljékovi, ljék, lījepo, mjêh, lijēvū, mlijéka, dònijēli, rāznijeli, nísam, nísi, nísmo, nísu, odijélo, odjélo, pijésak, porijékla, porijéklo, prégled, prévod, prévoz, prīje, prējdi, prījdi prīci, prēko, réčī, rijéci, sijélima, sjélo, sījeno, sljép, smijéšno, smíješ, stjéna, svíjet, tījelo, tjélo, tījesno, razùmīš, uspījēvā, ùvijēk, vijénac, vījesti, òbavijest, vrijéme, zījevaš, obàzrēti*.

Primjeri za reflekse kratkog jata (je/e/i): *bjèži, bjelica, pòbjegla, izbjeglice, pjèšma, còvjek, sávjet, svjètlo, vjèra, vjètar, vjèverica, žívjelo, mjèšec, mjèsto, pòmjerit, pròmjenja, smjèli, ùmjesto, ùmjeren, djéca, djèd, djèvōjka, óndje, vīdjela, sjèdnica, sjedéci, sjèdīm, sjékira, cjepànica, nèki, prēko, brèza, mrèža, nèvremena, strèha, vrèca, vrèmena, cèsta, dòle, ónde, óvde, bòlila, bìži, jīdi, mīseca, nīgdi, dīdo, òstarila, prīd kuću, prīmazali, primotājū, priokrénušē, prisūšujē, prītrēsli, prīdā se, prīdeverāli, prīdiješ, prīko, prīuzme, razbòlila, sīkira, sjédio, smījō, sporazūmili, svāgdi, ùdit, vòlila, žívila, òbe, prīšli*.

KONSONANTIZAM

Konsonantski sistem govora stanovnika ovoga kraja vrlo je stabilan. Govor se ističe čestom zamjenom afrikatskih parova *č – ć* i *dž – đ*, dok je na cijelom istraživanom području vrlo stabilan glas *h*.

Glas *h*

Glas *h* sastavni je dio konsonantizma i vrlo je stabilan s obzirom na to da se radi o mjestima u kojima su govornici većinom Bošnjaci. Izgovor glasa *h* u inicijalnoj poziciji je stabilan, bilo da se radi o riječima slavenskog ili stranog porijekla:

- riječi slavenskog porijekla: *hlâd, hlâdom, hrâna hrâst, hlâdno, hlâdan, hladovina, hòću, hòćeš, hódati, hódā, hódō*;
- riječi stranog porijekla: *hâber, hódža, hâdžija, hêfta, hajvân, hajvâni, halâl, harâm, hizmet, hàjde, hàjte, hàman, harmònika, hátorit, hìbrîd, hìljadu*.

Izgovor glasa *h* u medijalnoj poziciji dosta je stabilan:

- u riječima slavenskog porijekla: *bùha, dùhân, kùhā, màhanu, mjèhovi, mòhuna, mîruhu, pāzuho, próha, pròmaha, pròpuha, pròtruhlo, snàha, súho, ùho, òrāhā, strèha, sùho, pûhnē, plāho*;
- u riječima stranog porijekla: *behâr, izbehàralo, rahàtluk, dùhân, ráhat, kàhva, kahvènisati, sâhat, ahmedîja, mèrhaba, àlkoohl, mùhtār, mùhur, sàhan, sâhat*.

Primjeri za glas *h* u finalnoj poziciji:

- u riječima slavenskog porijekla: *grāh, òrah, glûh, siromâh, krûh, mîrûh, mjêh, strâh*;
- u riječima stranog porijekla: *tespîh, sâbah, šâh*.

Slične primjere za postojanost glasa *h* nalazimo i u drugim bosanskohercegovačkim govorima.⁸

Potvrde za pojavu gubljenja glasa *h* pronalazimo samo u 1. l. sg. aorista: *prèpado se, pòsjeko se, izído òdo, dódo, skòči, dòvedo, naspáva se, pògleda, òženi, nanído, já bi, sído*. Gubljenje fonema *h* zabilježila sam u finalnom položaju u prilogu *odmah*: *òdmā*, te u genitivu pl. m. r. zamjenice *ovaj*: *òvī*. Tokom provedenog istraživanja nisam naišla na gubljenje fonema *h* u inicijalnom i medijalnom položaju.

Nerijetka je pojava i sekundarnog *h*, pa se često javlja u riječima domaćeg porijekla: *lāhak, lāhko, lāhka, malèhna, malèhni, ùvehlo, hřđa, zàhrđalo, mèhko, strùhlo, poláhko, pòlāhko, mīruhu*, a rjeđe u riječima stranog porijekla: *hālāt, hastāt, sàhat*. Glasovna grupa *hv* ovdje nije očuvana. Umjesto nje redovno dolazi *f*. Potvrde za tu pojavu imamo u sljedećim primjerima: *fāla, fātāt, zafālit, ùfatit, dòfatit*. Očuvanu grupu *hv* susrećemo samo u riječi *kahva*: *kāhva, na kāhvu*, ali i to nedosljedno, jer se javlja i oblik *kāfa*.

Glas *f*

Glas *f* je vrlo stabilan i u inicijalnoj i u medijalnoj poziciji: *fājda, fābrika, fukàra; nafāka, sòfra*, dok sam u finalnoj poziciji glas *f* zabilježila u primjerima *méjtaf, šěf, mushāf, čāršaf*. Moguća je zamjena u nekim primjerima glasom *v* i glasom *p*, ali se tada javljaju naporedni oblici bez zamjene: *hèvta / hèfta; safûn / sapûn, kanāfa / kanāpa*.

Glas *v*

Glas *v* je stabilan. Gubljenje sam zabilježila u primjerima: *tākā, tākī*. U ovom govoru ne javljaju se drugi glasovi umjesto glasa *v*, dok se sekundarno *v* čuje vrlo rijetko, što potvrđuju primjeri *jānuvār, fèbruvār, àvgust*, koji su većinom u upotrebi kod starijih stanovnika ovoga kraja, dok ih mladi ne koriste.

⁸ Up. Jahić, Ijekavskoštakavski, 94-96; Peco, Istočna Hercegovina, 80; Halilović, Tuholj, 26; Brabec, Tuzla, 22; Bulić, Živinice, 75.

Prednjonepčani suglasnici č i ć, dž i đ

Prilikom istraživanja utvrdila sam da stanovništvo ovog kraja vrlo često u govoru mijenja afrikate *č – ć* i *dž – đ*. U govoru ispitanika Divičana i Vinca glas *č* izgovara se kao i u standardnom jeziku; to se može zaključiti iz sljedećih primjera: *čela, četerest, četrnēst, djèčāk, jučēr, nàočālā, nàočāle*.

Karakteristično je za ove govore da se glas *č* izgovara kao *ć*, za šta navodim primjere: *bàcva, ćijē, ćarape, ćaršaf, ćaršija, ćekajū, ćesma, ćetvero, ćitāmo, ćitava, ćitō, ćūvā, ćir, ćūvā, drūkćijē, lònćić, mácak, nácelnik, naućio, òćūh, opàsāć, plāći, prīcā, réćī, rúćak, tòćak, víćē*.

Osim ranije utvrđenih zamjena *č > ć* u govoru stanovnika ovoga kraja nema bitnijih razlika u izgovoru glasa *ć* od njegovog izgovora u standardnom jeziku. Jedino gubljenje glasa *ć* zabilježila sam samo kao gubljenje sloga u: *štā š*.

Izgovor glasa *dž* u govoru stanovnika Divičana i Vinca ne odstupa od stanja u standardnom jeziku, što uočavamo iz sljedećih primjera: *amidža, džàba, džámijē, džèp, džìgara, džūma, péndžer, sùdžuk*.

Umjesto glasa *dž* u ispitivanim govorima vrlo često se izgovara *đ*, što potvrđuju i primjeri: *dājđa, đàba, đámija, đèp, đèmāt, đenáza, đigarica, hàđija, hòđa, hòđi, péndđer, serđáda, tēndera*.

Umjesto glasa *dž*, pogotovu u govoru stanovnika Vinca, dolazi glas *ž* u leksemi *džak*, koja se izgovara kao *žàka, žàke, žàku*. Na pojavu gubljenja glasa *dž* nisam naišla tokom provedenog istraživanja.

Glas *đ* izgovara se kao u standardnom jeziku. Tokom istraživanja utvrdila sam njegovu alternaciju sa glasom *j* u primjeru: *Júrjev dān*; na cijelom području uvijek je *mèđa* i potvrđen je samo oblik *gòspođa*, dok nema pojave *đ > dž*.

Glas *j*

Artikulacija sonanta *j* ne odstupa značajnije od njegovih realizacija u drugim štokavskim govorima.⁹ To znači da se u ovom govoru može podudarati sa standardnojezičkim izgovorom ili imati djelimične redukcije prilikom izgovora.

Sonant *j* je vrlo stabilan i jasno se čuje u inicijalnoj i finalnoj poziciji: *jànuar, jarèbica, jàstrèb, jedànèst, jèdan, jèsi, jèst, jàje*.

Tokom istraživanja uočila sam postojanost glasa *j* u medijalnoj poziciji: *fàmelija, milijùn, òsjetilo, poodvájalo, prÿja, zéjten*. Također, uočila sam da se vrlo često u svakodnevnom govoru starijih stanovnika ovog kraja glas *j* javlja između vokala *i* i *o*, kao u primjerima: *avijóni, rádijo, zapòslijo, govoriyo*.

U medijalnoj poziciji artikulacija ovog sonanta zavisi od fonetskog okruženja i drugih faktora. Jasno se čuje iza nekog konsonanta a ispred *a*, *e* i *o*: *uzjàhàti, mjèsečina, hàjvàn*.

Čuva se između *a* i *u* (*daju, čuvaju, slušaju*) te između *a* i nekog suglasnika: *izájdu, mejdàn, hàjvàn*.

U finalnoj poziciji u imperativu dolazi do gubljenja sonanta *j* ukoliko se ispred njega nađe vokal *i*: *pòpì, ùbì, sàkri*. Ukoliko mu ne prerethodi *i*, jasno se čuje: *bròj, mòj, kràj*.

Najčešći primjeri sekundarnog *j* koji su danas uobičajeni jesu: *jòpét, ràdijo, kàmijôn, tuj, ondje*.

Glas *lj*

Sonant *lj* ima istu artikulaciju kao *i* u standardnom jeziku. U nekim primjerima zabilježeno je kraćenje dugog *jata* nakon glasa *l*, zbog čega se u izgovoru formira glas *lj*: *ljèp, mljéko, sljèp, ljèn, sljèpljen*. Pored toga uočila sam da se vrlo često kod stanovnika ovoga kraja javlja zamjena glasa *j* glasom *lj*. Mogla bih slobodno reći da je to jedna od karakteristika ispitivanog govora.

⁹ Baotić, Derventa, 90; Brozović, Fojnica, 48; Bulić, Gornja Spreča, 72; Jahić, Ijekavskoštakavski, 132; Petrović, Zmijanje, 69; Valjevac, Lašva, 146.

Glas *l*

Stanje sa glasom *l* isto je kao i u standardnom jeziku i nema bitnijeg odstupanja. Tokom istraživanja nisam naišla na primjere gubljenja, niti na pojavu sekundarnog glasa *l*, a rijetke su i zamjene drugim glasovima.

Na kraju sloga se glas *l* vokalizirao kao i u drugim bosanskohercegovačkim govorima, za šta navodim primjere *d̄io*, *gô*, *p̄epeo*, *sòkô*, *stô*, *vô*.

Riječi neslavenskog porijekla samo su u likovima bez izvršene promjene *l* u *o*, kao što su npr. *hàstāl*, *bòkāl*, *lòkāl*.

Jedina karakteristična crta je pojava *l* koje u finalnoj poziciji ostaje očuvano, tj. ne dolazi do njegove promjene u *o*: *tòpal*, *d̄ebel*, *k̄isel*. Prof. Jahić navodi da je bilo uvjeta za fonetsku promjenu *l* u *o*.¹⁰

Glas *nj*

Sonant *nj* ima istu artikulacijsku vrijednost kao i u standardnom jeziku. Česta je pojava sekundarnog *nj*, tj. epenteze *j* nakon suglasničke skupine u kojoj je *n* drugi glas: *mášnja*, *tášnja*, *šnjála*.

Glasovi *m* i *n*

Ovi glasovi izgovaraju se kao i standardnom jeziku. Utvrdila sam da su rijetke redukcije ovih glasova u svakodnevnom govoru stanovnika ovoga kraja. Zabilježila sam riječ *komadānt*, u kojoj se gubi glas *n*. Za sekundarno *n* utvrdila sam sasvim malo primjera: *nànīde*, *nōnde*. U imenici *râdion* zabilježela sam *n* u finalnoj poziciji.

Glas *m* izgovara se kao u standardnom jeziku. Nisam naišla na primjere gubljenja glasa *m* niti njegova udvajanja. Također, nisam utvrdila ni njegovu zamjenu drugim glasovima. Pojava sekundarnog glasa *m* nije karakteristika stanovnika istraživanog područja. U imenici

¹⁰ Jahić, Ijekavskoštakavski, 130.

oktombar zabilježeno je epentetsko *m*, nastalo prema analogiji sa imenicama *nòvėmbar* i *dėcėmbar*. U imenici *rádion* zabilježila sam *n* u finalnoj poziciji.

Glas *r*

Glas *r* je stabilan glas u govoru stanovnika Divičana i Vinca, te se ne razlikuje od standardnojezičkog glasa *r*. Gubljenje glasa *r* uočila sam samo u riječi *kòm̃p̃r*, dok se sekundarno *r* pojavljuje u primjerma tipa *òdozgōr*, *òzgōr*, *serđáda*, i to samo kod starijih stanovnika ovoga kraja.

Glas *b*

Ovaj glas je na istraživanom području vrlo stabilan kao i u standardnom jeziku. Tokom istraživanja nisam naišla na primjere u kojima se gubi, niti na primjere u kojima se pojavljuje sekundarno *b*.

Zamjenu glasa *b* glasom *f* imamo u riječi *mekteb*: *mėjtef*.

Glas *p*

Glas *p* ima standardnojezički izgovor. Tokom istraživanja govora ovoga područja utvrdila sam nekoliko primjera gubljenja glasa *p* u riječima: *čėle*, *čėla*, *sòvat*, *sòvō*, *tėvsije*, *šėnišnō*, *īīca*. Supstitucija se može uočiti iz primjera *brėzime*, *sáfūn*. Navedeni primjeri su u upotrebi samo kod starijih stanovnika ovoga kraja, dok ih mladi u svakodnevnom govoru više ne upotrebljavaju. Nisam naišla na primjere sa sekundarnim glasom *p*.

Glas *d*

Izgovor ovog glasa je kao i u standardnom jeziku. Njegove zamjene drugim glasovima nisu brojne, ali su uočljivo njegovo gubljenje, što možemo primijetiti iz primjera: *hàjmo*, *pànē*, *prìpanē*, *òselē*, *présjednīk*, *òšteta*, *čèterest*, *šésēt*. Gubljenje glasa *d* utvrdila sam samo u primjeru *hajde*: *hàj* i *hajdemo*: *hàjmo*. Pored toga utvrdila sam njegovu zamjenu glasom *l* u primjeru *dóvlen*, *odávlen*.

Glas *t*

Konsonant *t* je stabilan: *krèvet*, *špòret*, *àbdest*, *òpet*. U inicijalnoj poziciji gubi se samo u zamjenice *ko*. Za gubitak ovog glasa u medijalnoj poziciji navest ću primjere *svjèski*, *dèvestō*, *pèsto*, *bogàstvo*, dok tokom istraživanja nisam naišla na primjere u kojima se gubi u finalnoj poziciji. Supstituciju ovog glasa zabilježila sam u primjeru *pláca*.

Glas *c*

Ovaj glas ne odstupa od standardnojezičkog izgovora. Umjesto *c* javlja se *t* u primjeru *tèsta*; zabilježila sam i primjer zamjene glasom *k* u riječi *kašljùcati*. Druge karakteristične primjere tokom ovog istraživanja nisam zabilježila. Svi navedeni primjeri su u upotrebi kod starijih stanovnika, dok ih mladi u svakodnevnom govoru vrlo rijetko ili nikako ne koriste.

Glas *z*

Izgovor ovog glasa ne odstupa od njegovog izgovora u standardnom jeziku. Vrlo su rijetki njegova gubljenja i supstitucije. Primjer gubljenja utvrdila sam u obliku imperativa glagola *zaustaviti*: *ùstavi*, u kojem je gubljenje *z* uvjetovano prethodnom redukcijom vokala *a*. Tokom istraživanja nisam zabilježila primjere za sekundarni glas *z*.

Glas s

Glas *s* ne odstupa od svoje standardnojezičke vrijednosti u govoru stanovnika ovoga kraja. Tokom rada nisam naišla na primjere gubljenja i zamjene drugim glasovima. Sekundarno *s* prisutno je u riječi *spûž*.

Glas š

Ovaj glas se izgovara bez bitnijih odstupanja od izgovora u standardnom jeziku. Glas *š* najstabilniji je glas u konsonantskom sistemu govora stanovnika Divičana i Vinca. Tokom istraživanja i pripreme za ovaj rad nisam zabilježila primjere gubljenja, supstitucije i pojave sekundarnog *š* u ovim govorima.

Glas ž

Izgovor glasa *ž* ne odstupa od njegovog izgovora u standardnom jeziku. Malo je primjera njegovog gubljenja i zamjene drugim glasovima. Tokom ovog istraživačkog rada nisam naišla na primjere gubljenja glasa *ž*, dok sam zamjenu glasom *r* utvrdila u primjeru *mòreš*.

Konsonantske sekvence *st' i *sk'

Ove sekvence na istraživanom govornom području najčešće imaju refleks *šć*:

- u osnovi riječi: *bášćē, prîšć, šćâp, šćène, úšćap*;
- u nastavcima: *budaléšćina, dvòrîšće, gòdîšće*.

Refleks *št* utvrdila sam u sljedećim primjerima:

- *dvòrîšte, gùštēr, godištā, igralîšta, klijêšta, štâp, štéka, ùopšte*.

Navedeni primjeri ukazuju na to da je govor istraživanog područja dominantno šćakavski, ali da se u određenim oblicima leksemâ javlja i sekvenca *št*, koja je mnogo rjeđa. Primjeri sa *šć* i *št* bilježeni su nekad u istim leksemama i od istih sagovornika, što pokazuje da je u toku proces slabljenja šćakavizma, što je, vjerovatno, uvjetovano utjecajima standardnog jezika.

Konsonantske sekvence *zd' i *zg'

Ove sekvence na istraživanom području najčešće imaju refleks *žđ*: *zvižđti*, a potvrđen je i refleks *žd* u riječi: *moždani*.

Glasovne promjene

Jotovanje

U imenici *zdrâvje* zabilježen je izostanak ependetskog *l*. Uz frikativ u upotrebi su oblici bez jotovanja, ko što je *izjelica*. Pored toga kod starijih stanovnika ovog kraja često konsonanti podliježu jotovanju, najčešće dentali, ali i labijali, pa tako često možemo čuti u upotrebi sljedeće izraze: *sìditi*, *sìdila*, *postíditi*, *postídla*, *díte*, *sníg*, *bríg*, *divōjka*, *ščèti*, *òcerati*, *živjeti*, *živjela*.

Asimilacija suglasnika

Sonant *n* ispred dvousnenih *b* i *p* daje *m*: *jedàmpūt*, *bombóna*. U skupini *mt* javljaju se naporedni oblici: *zàpāmti* / *zàpānti*, *ùpāmtiše* / *ùpāntiše*. Konsonant *p* prelazi u *v* ispred frikativa *s* i *š* i afrikata *č*: *tèvsija*. Frikativi *s* i *z* prelaze u *š* i *ž* ispred *nj* i *lj*: *ižljúbiti*, *ražljútiti se*, *pòšlje*, *š njīm*.

Disimilacija suglasnika

U govoru mjesta Divičani i Vinac zabiježene su sljedeće disimilacije suglasnika:

- *nz* daje *mz*: *pèmzija*, *pèmzionēr*;

- *pk* daje *fk* (ali samo u nekim primjerima): *klùfko*.

Tzv. daljinsku disimilaciju susrećemo u primjerima *òdāvlēn*, *dóvlen*, *òtālēn*, *bāgrēm*, *dùlum*.

Uprošćavanje i gubljenje suglasnika

Nije zabilježeno uprošćavanje suglasnika, dok se gubljenje suglasnika javlja u sljedećim primjerima:

- *n* se gubi u skupini *dn*: *ùpanē*;
- *n* se gubi u sljedećim primjerima: *komadānt*, *koferéncija*, *kōmbājn*;
- *p* se gubi u sljedećim primjerima: *òklada*, *òkoliti*, *sòvati*, *sùjē*;
- *t* se gubi u sljedećem primjeru: *bogàstvo*;
- *vj* se gubi u primjeru: *čòek*.

Promjena suglasnika *k*, *g*, *h*

Suglasnici *k* i *g* u riječima orijentalnog porijekla zamijenjeni su sa *ć* i *dž*: *ćába*, *ćáfir*, *šècer*, *đèrdān*, *ićindija*. U DLjd. ž. r. ne dolazi do druge palatalizacije, o čemu svjedoče sljedeći primjeri: *knjìgi*, *mâjki*, *djèvōjki*, *rijéki*.¹¹

Geminirani suglasnici

Ova pojava susreće se u riječima orijentalnog porijekla: *Àllāh*, *džènnet*, *džehènnem*.¹²

¹¹ Up. Jahić, Ijekavskoštakavski, 147-153; Halilović, Tuholj, 36.

¹² Opširnije u: Jahić, Ijekavskoštakavski, 153-157.

MORFOLOGIJA

Imenice muškog roda

Za nominativ jednine imenica sa nastavkom $-\emptyset$ u ovom govoru navodim sljedeće primjere: *čilim, djèd, dòktur, dùhān, fèbruvār, gìometar, katàster, kòrēn, kòrijēn, lèđen, màltar, mjèsec, pèpel, pèpeo, polùver, šcáp, vó*. One se ne razlikuju od stanja u standardnom jeziku, te se odstupanja odnose na manji broj njih.

Imenice muškog roda na $-o$ redovno se mijenjaju po a -deklinaciji: *bábo, bábe, bábi...*; *Mújo, Múje, Múji...*; *Húso, Húse, Húsi*.

Imenice muškog roda na $-lac$ redovno imaju oblik sa primjenom l u o : *vàrioc, brànioc*.

Imenice na $-in$ gube taj sufiks: *čòban, cìgan, Sřb*.

U genitivu singulara imenice ove vrste imaju nastavak $-a$: *Bècira, bezobràzluka, dīda, dućána, kàmena, kilòmetara, mjèsēca, pétka, ràta, snīga, šcápa, dâna*. Akuzativ singulara ovih imenica jednak je genitivu i ima nastavak $-a$: *òca, ùdār* i sl.

U dativu i vokativu singulara imenica $-a$ vrste nastavak je $-u$ i nema odstupanja. Za potvrdu navest ću primjere *dīdu, dòkturu, mīruhu, na čìlimu, u grádu, u Džènetu*.

U vokativu jednine često se koriste naporedni oblici $-u$ i $-e$: *šéjtane / šéjtanu, smrāde / smrādu, gāde / gādu, Nèzīre / Nèzīru, hàjvāne / hàjvānu, djèvere / djèveru*.

U instrumentalu jednine dolazi do nedosljednosti pri upotrebi nastavaka $-om$ i $-em$: *nóžom / nóžem, kònjom / kònjem, zècom / zècem, prījateljom / prījateljem*.

U nominativu množine česti su naporedni oblici sa $-ev$ i $-ov$: *zèčevi / zècovi, càrevi / càrovi, pútevi / putovi*.

U genitivu množine nastavak je $-ā$: *zúbā, mrávā, přstā, bezobràzlukā, dānā, dućánā, mjèsēcā, šcápā, bogatāšā, dūlūmā, golubóvā, hàdžtjā, kūrūzā, sinóvā, živácā*.

Dativ, instrumental i lokativ množine imaju isti oblik sa nastavkom $-ima$, o čemu svjedoče primjeri: *Cìganima, ćáfirima, dīdovima, golubòvima, hàjvānima, òdborima, brkòvima, ljúdimā, sokácima, vòlovima, tòvarima, zúbima, òpāncima*.

Akuzativ množine ima nastavak $-e$: *òpanke, sīnove, pràgove*. Tokom istraživanja nisam zabilježila nijedan primjer odstupanja od stanja u standardnom jeziku.

Vokativ plurala ima isti oblik kao i nominativ plurala, tako da nisam utvrdila nikakva odstupanja.

Imenice ženskog roda

Dvočlana lična ženska imena sa dugouzlaznim akcentom u nominativu jednine i vokativu jednine imaju nastavak o: *Fâto, Mêjro, Hâjro, Zûmro, Bâhro*, a uporedo se javljaju i oblici sa nastavkom -e: *Fâte, Zûmre, Bâhre*. U trosložnih ženskih imena vokativ ima oblik nominativa: *Kadíra, Seníja, Latífa*.

U genitivu jednine prisutni su oblici sa nastavkom -ē: *glávē, brăcē, cěstē, djècē, fâmelijē, gardaróbē, hrānē, džámijē, džùmē, kùcē, kahvé, mājķē, pémzijē, sîrutķē, svjèdodžbē, tèstē*.

Dativ i lokativ jednine imaju oblik sa nastavkom -i: *djèci, đîci, fâbriki, kâšiki, knjîgi, rijéci, rîki, rúci, rúki, zâdrugî, čâršijî, dàski, vòcki, apotéki, škôli*.

Akuzativ singulara ima nastavak -u: *ăstmu, cěstu, cjepânicu, djěcu, kùcu, gostijónu, harmûniku, icîndiju, kâšku, mòhunu, žâlbû, nògu, palîtiku, pémziju, tèpsiju*.

Instrumental jednine formira se nastavkom -om i nema posebnosti u odnosu na standardni jezik: *cûrôm, fâmēlijôm, lòpatôm, nèdeljôm, súmnyôm, sríjdôm, nògôm, vòdôm*.

U nominativu, akuzativu i vokativu množine nastavak je -e: *cěste, cîgânke, còrape, kâhve, rúke, tîce, rîbe, dèkice, žâke, žène*.

U genitivu množine javlja se nepostojano *a*: *òvācā, sestārā*. Također, imenice čija osnova se završava na suglasničku skupinu, ukoliko se ne javlja nepostojano *a*, u genitivu množine češće imaju nastavak *a*: *jûfkā, slâmkā, lâmpā*.

Imenice *nòga* i *rúka* u genitivu množine imaju oblik *nógā* i *rúkā*.

Dativ, instrumental i lokativ množine imaju -ama: *kćérkama, glávama, brádama, tónama, starìnama* itd.

Imenica *kòsa* ima samo oblik množine *kòse*.

Imenica *kćêr / cêr, kćérka / cérka* ima sljedeću deklinaciju: *kćérkē / cérkē, kćérki / cérki*.

Jedino je u vokativu jednine samo: *kćèri / cèri*.

Imenica *màti, mâtēr* jim oblike *mâmā* i *mājka*.

Instrumental na -ju nije zastupljen. Umjesto njega koristi se prijedložno-padežna konstrukcija *s* + instrumental na -i: *s pāmēti*.

Imenice srednjeg roda

Nominativ singulara tvori se završetkom *-o* i *-e*, kao npr. *bèdro*, *mjèsto*, *odjèlo*, *rèbro*, *sìjeno*, *ùho stègno*, *tìjelo*, *gòdište*, *prègršće*, *ràme*, *dijéte*, *jànje*, *mùškìnje*, *pìle*, *tèle*, *ždrjébe*, *žènskìnje*. Akuzativ i vokativ jednine imaju isti oblik kao nominativ jednine: *dvòrišće*, *ćèlo*, *mèso*, *dìjete*.

Genitiv jednine je s nastavkom *-a*: *bogàstva*, *ìgrališća*, *mjèsta*, *mlijèka*, *ùha*, *jájeta*, *pìleta*, *tèleta*, *zdrâvlja*.

Dativ i lokativ jednine ima isti oblik sa nastavkom *-u*, što se vidi iz primjera *mjèstu*, *pìletu*, *ùhu*, *vrèmenu*, *ìmenu*.

Instrumental jednine tvori se dodavanjem nastavka *-om/-em*: *zdrâvljem*, *žitom*.

Nominativ, akuzativ i vokativ množine imaju nastavak *-a*: *drvèta*, *ćèbeta*, *ìgrališća*, *kùćìšta*, *odijéla*, *sijéna*, *sjemèna*, *vremèna*.

Genitiv množine ima nastavak *-ā*: *breziménā*, *domaćìnstāvā*, *gòdišćā*, *rebārā*, *vreménā*.

Dativ, instrumental i lokativ množine kao i u standardnom jeziku tvori se nastavkom *-ima*, kao u primjerima *odijélima*, *òcima* i sl.

Imenice srednjeg roda koje svoju osnovu proširuju sa *n* ili *t* nemaju oblike neproširenih osnova: *žumánce*, *žumánceta...*; *bjelánce*, *bjelánceta...*; *dijéte*, *djèteta*.

Imenice muškog roda *krèvet*, *krèveta* i *špòret*, *špòreta* se dosljedno upotrebljavaju.

Zamjenice

Drugo lice jednine ličnih zamjenica i povratne zamjenice *sèbē* imaju puni oblik: *mèni*, *mène*; *tèbi*, *tèbe*. Enklitikički oblik dativa i akuzativa množine 1. i 2. lica ima oblik bez nepostojanog *a*: *nām*, *vām*. Upitna zamjenica *štà /štò* ima samo oblik *štà*, a u službi upitnog *zàšto* javlja se oblik *štò*. Pokazne zamjenice *òvāj*, *tāj*, *ònāj* glase redovito *òvi*, *taj*, *òni*. Opisne zamjenice *ovàkāv*, *tàkāv*, *onàkāv* imaju oblik *vàki*, *tàkī*, *nàkī*. Opća imenska zamjenica ženskog roda *svè* ima stabilan oblik, a muškog roda ima oblik *vàs*, srednji ostaje *svò*. Prisvojna zamjenica *njèn* ima oblik *njèn*, a u upotrebi je i oblik dativa koji glasi *njojzi*.

Pridjevi

Pridjev *visok* u komparativu ima oblik *višljī* i *věčī*, a komparativ pridjeva *vèlik* je *věčī* i *višljī*. Pridjev *màlen* ima oblik *maléšan* i *maléhan*. Oblici komparativa nerijetko se obrazuju pomoću riječce *po*: *pövelika*, *pömāla*, *pöstīdna*. Česti su pridjevi orijentalnog porijekla na *-li*: *hairli*, *nafakāli*, *zahmētli*; a sa istim sufiksom ponekad se javljaju i pridjevi sa slavenskom osnovom: *obrāzli*, *troškāli*.

U primjerima kao *brēsposlen*, *vòšcanē*, *vòšcenā* imamo zamjene sufiksa. Prisvojni pridjevi na *-ji* običnije svršavaju na *-iji*, i uz ta su dva nastavka vezane mnogobrojne fonetske pojave. Ne upotrebljava se pridjev *malen*. Mjesto njega govori se *māl*, *jèdnu málu*, ali češće sa sufiksima: *maléšan*, *maléšan*.

Komparacija ponekad oscilira između *-ji* i *-iji*: *višt*, ali *visòčijī*.

Brojevi

Broj *jèdan* je promjenjiv, dok *dvā*, *trī* i *čètiri* ostaju nepromijenjeni. Broj *čètiri* ima oblik *čètri*. Imena za desetice trpe fonetske izmjene, te imaju oblike *dvājest*, *trījest*, *čèterèst*, *šèset*. Nazivi za stotice glase: *dvjèsto*, *trīsto*, *pètsto*, *šèsto*.

Glagoli

Prezent

Govori se mjesto *zrem*, *vrīm*, *zrijē*, *sāzrijē*, *zrijū*, *vrījē*, *vrījū*, ali *sāvvrē* (3. l. sing.). Sličan je slučaj prezent *slòmijē*, *nē slomijēš*. Obični su analoški prezenti kao *pòcmēm*, *pòcmē*, uz *pòcnū*, i *žènjemo*, *žènjū*, uz *žānjēm*. Glagoli na *-avati* imaju prezent na *-ajem*: *podgrījājē*, *podržājēmo*, *poigrājē* i sl. Rijetki su primjeri kao *zamatāvā*. Vrlo često u upotrebi se javlja i nastavak *-ivam*: *zaprživā se*, *zapitkīvāš* (uz *zapitkuje*), *ocjenjivam*, *odrađivam*, *prepisivam*, *ušutkivam*, *dorađivam* a našla sam i *poznām*. Vrlo se često dodaje *n* pa se na primjer gotovo i ne čuje prezent od *reći* bez *n*: *rèknēm*. Ipak je običan prezent *sjèdēš*, *nē sjedēm*; kod *biti*

imamo oblike *budnem*, *bidnem*, a bez **n** je rjeđe: *nè budē*, *nè budēte*, *nè budēte*, *nè budū*. **Htjeti** ima u prezentu normalne oblike, samo je 2. l. jd. negdje reducirano: *òš*, *něš*. **Moći** zbog promjene **ž > r** i **o > e** ima danas u 1. l. obično novije oblike: *nè merēm*, *mòrēm*, ili s restituiranim **ž** *mòžēm*, ali i *mògu*, *ne mògu*, a u odričnom obliku javlja se konjugacija sa sljedećim oblicima: *nè merem*, *nè mereš*. Glagol *rèci* konjugira se kao: *rèknēm*, *rèkněš*, dok je kod glagola *sjèsti* uobičajen oblik: *sjèdnēm*, *sjèdněš*, *sjèdnē*. Glagol *bìti* u prezentu ima oblik *bìdnēm*, *bìdněš*, *bìdnē*. Glagoli *vrèti* i *zrèti* imaju naporedne oblike *vrî* / *vrìjē*, *zrî* / *zrìje*, *zrû* / *zrÿju*. Prezent glagola *znàti* glasi *znádēm*, *znáděš*.

Infinitiv

Oblik infiniva ponekad se čuje sa *i* a ponekad i bez tog glasa: *Hòcē se udat*. – *Òn će kázati*. U obliku infinitiva javlja se refleks jata *i*: *vòliti*, *gòriti*, *žèliti*, *žíviti*, ali i *živjeti*. Glagol *sjèditi* ima oblik *sìditi*.

Imperativ

Imperativ govora Vinca i Divičana kod većine glagola ostvaruje se pomoću partikule *-der(e)*: *idēr(e)*, *náđidēr(e)*, *dóđidēr(e)*, *bàcidēr(e)*, *póđidēr(e)*, *opèridēr(e)*, *stándēr(e)*, *nàspidēr(e)*, *pomòzidēr(e)*.

Vokal *i* često se gubi u primjerima kao što su *bjěž*, *bjěžte*, *bôj*, *bòjte*, *žènte se i sl*.

Čestica *hàjde* ima sljedeće oblike: *hàjmo*, *hàjte*.

Imperativ glagola *dàti* glasi podaj: *pòdāj mu tō*.

Imperfekat

U suštini, imperfekat ne čini dio glagolskog sistema govora Vinca i Divičana. Susrećemo ga kod glagola *bìti* i *ìci*, ali rijetko, i to u oblicima: *bjěše* i *idāše*.

Aorist

Aorist je jedan od čeških glagolskih oblika u svakodnevnom govoru ovih mjesta. Finalno *h* se dosljedno gubi iz 1. l. jd. aorista: *pòsjeko se, izíđo, òdo, dòđo, skòči, dòvedo, pògleda, òženi, naníđo, já bi, síđo, ošínu*. Glagol *bíti* u svim licima ima jednak oblik: *bí*, osim u 3. l. mn., koji glasi *bíše*. Ponekad dolazi do izjednjačavanja 1.l. jd. sa 3. l. mn. u glagolima *íci, dóci, síci: já òde, já dóđe, já síđe*, pored oblika: *òdo, dóđo, síđo*. Pored navedenog i glagol *vidjeti* ima dvojak oblik *vìdje, vìdjēh*. Od glagola tipa *dàti, htjéti*, oblici aorista imaju suglasnik *d*: *dàdoh, dàdoše*. Glagol *poginuti* ima oblik *pogibe*, *zaginuti* oblik *zagide*.

Futur I

Kada enklitički oblik pomoćnog glagola *htjeti* dođe iza glagola na *-ći*, javlja se prosti oblik futura, kao i kod glagola na *-ti*: *íću, dôću, dôće, nâću, rèću ti, otíću*. Složeni oblik futura nije uobičajen u ovom govoru.

Futur II

U ovom govoru česte su konstrukcije za izražavanje budućnosti tipa *ako bìdē dòšaō, vìdjet ćeš ga, kad bìdē mògaō, plátit će, kad bìdē plátio, ako bìdēš rádio, imat ćeš*. Ovdje je često u upotrebi i prezent svršenih glagola: *ako dóđē, ako plâtī, ako mògnē*, kao i prezent nesvršenih glagola s prefiksom *uz-*: *ako ustrâžī, posélamī, ákō kō uspîtā, ákō tī ùsfalī pârā, kùpī na véresijū*. Na ovaj način futur se gradi i u drugim govorima i dijalektima.¹³

Pluskvamperfekat

Pluskvamperfekat nije čest u upotrebi; ako se i čuje, onda se gradi trojako:

¹³ Peco, Istočna Hercegovina, 232; Halilović, Tuholj, 66; Bulić, Živinice, 165.

- od *bješe* + glagolski pridjev radni: *bjěše se naobláčilo*.
- od perfekta glagola *bíti* i glagolskog pridjeva radnog: *vās sē bio stòpiō, bìo sám jě nàšaō*.
- od perfekta glagola *bíti* i glagolskog pridjeva radnog: *svě je bíla pròsūla, svě sām bíla naučila*.

Potencijal

U ovom govoru često se čuju oblici potencijala, koji se obrazuje kao i u standardnom jeziku sa manjim odstupanjima:

- 3. L.mn. ima oblik *bíše*: *òni bišě sjéli, svì bišě òstali*.
- Sva ostala lica (uključujući i 1. l. sg.) imaju oblik *bí*: *jâ bi òtišaō, mî bi tō ùpamtili, vī bi tō čùli*.

Potencijal drugi nije u upotrebi.

Habitual

Habitual je vrlo često u upotrebi, a najčešće se javlja u pripovijedanju događaja i doživljaja iz prošlosti, što je nerijetka pojava na sijelima i okupljanjima: *pā bi natòvari kònja, jā bi òstani kod kuće, prije svò pòlje bi ùzorāno bìdi, a on bi otídi kobajàgi (= kao), njèga bi záhajmi (= obaveži, zaduži), kad bismo otídi na sijélo, prije bi bìdi pír (= veselje, radost)*.

Glagolski pridjev trpni

Kada je u pitanju glagolski pridjev trpni, podjednako su u upotrebi pridjevi sa nastavcima: *-n, -na, -no*, kao i oni na: *-t, -ta, -to*.¹⁴

¹⁴ Prof. Jahić bilježi da se glagolski pridjev trpni javlja samo sa nastavcima: *-t, -ta, -to* (Jahić, *Ijekavskoštakavski*, 180).

Primjeri s nastavcima: *-n, -na, -no: umivèna, pòmužena, dovedèna, obùvena, òtesān, presâđen, rānjen, spâšen, zàposlena, bèsposlen.*

Primjeri s nastavcima: *-t, -ta, -to: zāzvāt, srāvnāt, srāvnīt, òdrādīt, zārādīt, zāzvāta, dòzvātā.*

Često su u upotrebi i dvojaki oblici sa oba nastavka: *pòklāno / pòklāto, napîsāno / napîsāto, òfarbāno / òfarbāto, òženjēn / òžēnit, zārādēn / zārādīt.*

Glagolski prilog sadašnji

Glagolski prilog sadašnji često će se čuti u ovom govoru, za razliku od gl. priloga prošlog kojeg gotovo i nema: *žānjūci, jēdūci, pļjūci, sjēdēci, slòmih se rādēci, òsta plāčūci, ležēci, stojēci.*

Prilozi

Prilozima se dodaju razne čestice: *òndāk*. Na ovome se terenu govore neki arhaični prilozi: *jūrve* (rano, već), *òtolīc* (malo prije, otòlič); Još valja spomenuti priloge *mòrebit* (*možda*), *nìzastrmo* (nadolje), *svùjutro* (cijelò jutro), *nāporēd* (usporedno), *òfrljē* (đuturo, odreda; nepažljivo), *ļstom* (*odmah*).

Prijedlozi

Ispred: isprèd mene, koji ima značenje *u moje ime*.

Sù se javlja uz brojeve, npr. *sù desēt prstiju*.

Vrlo je česta upotreba oblika *vīš* koji zamjenjuje upotrebu oblika *iznad*.

Pokrâj zamjenjuje prijedlog *pored*.

Veznici

Ovdje se kao najfrekventniji veznik javlja *jērbo*, sa značenjem *jer*.

Uzvici

Uzvici nemaju nekih posebnih karakteristika, jer se svaki uzvik može tumačiti na način na koji ga pojedinac doživi. Ako bih pak morala navesti neki, bio bi to uzvik *jä*, *hã*, ali se može javiti i kao veznik.

SINTAKSA

Ovdje ću navesti samo one osnovne prijedloge, veznike i uzvike koji su i danas u upotrebi, s obzirom na to da je većina njih vrlo arhaična, te da se rijetko upotrebljava.

Kao što je to slučaj i s ostalim bosanskohercegovačkim govorima, govor Divičana i Vinca se na planu sintakse podudara sa standardnim jezikom u većoj mjeri nego što je to slučaj s ostalim jezičkim nivoima. Pošto je u dosadašnjoj dijalektološkoj praksi sintaksi posvećeno malo pažnje, u ovom radu ću se osloniti na metodologiju kojom se koristio prof. Senahid Halilović u svome radu *Govor Tuholja kod Kladnja*.¹⁵

Kongruencija

Na planu kongruencije zabilježila sam dvije zanimljivosti.

Imenice na *-ica* koje označavaju osobe muškog roda (*pìjanica*, *vàralica*) dolaze uz pridjevske riječi muškog roda: *vèlkā pìjanica*, *prâvā vàralica*.

Brojne imenice stoje uz predikat u muškom rodu: *dvòjica su ìzišli*.

Iz sintakse padeža

Nominativ

Česta je upotreba nominativa jednine u značenju nominativa množine u pripovijedanju: *Čòvjek je za tō krîv*. - *Hàjvān túda prójde*.

¹⁵ V. Halilović, Tuholj, 70-73.

Slavenski genitiv

Upotreba slavenskog genitiva umjesto akuzativa uz odrične glagole te glagole poput *vidjēti*, *čūti*, *trāžiti* i sl. vrlo je česta: *Nisam čūo pjěsmē imā pět gòdīnā. - Őn mōrā trāžit kākva pòsla. - Nè gledāj tūđā pòsla.*

Razlika u značenju prijedoga *zbog* i *radi* je izgubljena, a prijedlog *radi* je gotovo posve potisnut.

Dativ

Dativ u svojoj upotrebi nema nekih karakterističnih crta. Česta je upotreba imenice *kùca* u dativu za označavanje mjesta: *Nije bīo kùci.* Uz glagole kretanja više se koristi konstrukcija *kod + G*: *Īdēm kod mājķē.*

Akuzativ

Česta je upotreba konstrukcije *za + A* umjesto *o + L*: *za tō mī nīšta nīje kázala.*

Instrumental

Instrumental sredstva se uvijek koristi s prijedlogom *s*: *dòšli su s biciklom.*

Lokativ

Lokativ sa prijedlogom *po* dolazi u označavanju mjesta po kome se nešto kreće: *šētā pò selu.* Zabilježila sam samo *u + lokativ* u sintagmi: *rùmen u licu*, dok sam vezu *o + lokativ* utvrdila u izrazu: *svāko se ò sebi zàbavio.*

Iz sintakse glagola

Pripovjedački futur

U pripovijedanju je česta upotreba futura s perfekatskim značenjem: ...*kàd onô Latifaga će đèci dàti gurábijā.*

Habitual

Habitualna konstrukcija se često upotrebljava prilikom pripovijedanja: *Nikad ne bi rèci tàkō.*

Pripovjedački prezent

Kao i u standardnom jeziku, prezent se često upotrebljava u pripovjedačkoj funkciji, sa značenjem perfekta. U tom slučaju češća je upotreba svršenog aspekta glagola: *Dôđēm jā. Ù kući nēma nìkoga. Òđēm kod Zúmrē. U Zúmrē pūna kùća.*

Pripovjedački potencijal

Potencijal se ponekad koristi u svojoj pripovjedačkoj funkciji: *Jâ bì mù tùd kázala, al nē smijēm.*

Pluskvamperfekt i imperfekt

Pluskvamperfekt je zabilježen tek u nekoliko primjera, a imperfekt jedino od glagola *biti* i *ići*: *bjéše, idáše.*

LEKSIKA

U svakodnevnoj komunikaciji govora Vinca i Divičana može se čuti mnoštvo specifičnih leksema koje nisu dio svakodnevne komunikacije u standardnom jeziku. Leksiku govora Vinca i Divičana predstaviti ću u sljedećoj tabeli:

Ahbáb	drug, jaran
Bàsamaci	Stepenice
Búdža	Rupa
Testìja	Limena posuda za jelo
Vánjeg	Duboka plastična posuda
Batáľiti	Kvariti, ostaviti
Bàšľija	Pribadača
Bàtine	Istući, izudarati
Čòha	Vuneno platno
Čèrpić	Materijal za izgradnju kuća
Dževáp	Odgovor
Đevđír	Plastična posuda za cijedenje
Hítati	Žuriti se
Híttra	Brza
Ĭskati	Tražiti
Màndal	Brava
Nàgraisati	Nagaziti na sihre
Nàgrabúsiti	Nastradati
Otahířiti	Odmoriti se
Plòt	Drvena ograda
Pòjata	Prostorija za sijeno
Škóľati se	Učiti
Ŭtuviti	Zapamtiti
Ěfendija	Gospodin
Čûpa	Lijepa
Préľa	Lijepa

Hise	Dio
Bùdželar	Novčanik
Hèfta	Sedmica
Värjača	Drvena kašika za miješanje
Pöpariti/izdevetati	Istući
Ćeif	Želja
Úra	Sat
Šüster	Obučar
Bríco	Muški frizer
Tìganj	Dublja limena/plastična posuda za miješanje
Škrinja	Drvena kutija za odlaganje
Doksât	Predulaz
Pèndžer	Prozor
Zäbušávati	Zanemarivati
Zänovijétati	Biti dosadan
Süsâk	Duboka kašika poluokruglog oblika
Téñdera	Aluminijska posuda za kokice
Kàljuža	Blatnjava površina
Sokák	Ulica
Söha	Motika za batinanje
Klínjo	Dijete
Gìvikt	Željezni teg za mjerenje visine
Hèćim	Doktor
Šljègne	Side
Činija	Posuda
Mâznuti	Udariti/ukrasti
Odlèpršati	Lagano napustiti određeni prostor
Šèjtan	Loš, zao čovjek
Ānsan	Čovjek
Dòbri	Dobar čovjek
Pòtlje	Poslije/nakon
Stīpsa	Škrt
Tītiz	Škrtac
Džómet	Široke ruke

Pòdatan	Neko ko nije škrt/lake ruke za dati nešto
Màkina	Mašina
Ìzbiváti	Kasniti
Dèfter	Zapis, sveska
Ćítab	Knjiga
Ćüprija	Most
Áda	Riječno ostrvo
Písaljka/pero	Olovka
Kälauz	Ključ
Pènkalo	Hemijska olovka
Bój	Sprat
Žàka	Vreća/džak
Fijáker	Starinski šporet
Lòtre	Merdevine
Kùndure	Duboke zimske cipele
Ūžeći	Upaliti/zapaliti
Käljače/kaloše/galoše	Gumeni opanci
Ìstiháre	Lagano, polako
Bábo/otac/tata	Sinonimi za muškog roditelja
Mâjka/mati/mater	Sinonimi za ženskog roditelja
Ozêbo	Smrzao se
Zàhátoriti	Naljutiti se
Zäbezéknuti se	Iznenaditi se
Dìmije	Duga starinska suknja
Jèmenija	Mahrama sa resicama

ZAKLJUČAK

Analizira govora Divičana i Vinca kod Jajca potvrđuje da se radi o govorima s dvjema osnovnim karakteristikama: nedosljedan ikavizam, s mnogim potvrdama ijekavskog refleksa jata, i nedosljedan šćakavizam, s mnogim potvrdama štakavskog refleksa.

Vokalizam govora Divičana i Vinca nije stabilan. Ukoliko nisu reducirani, vokali se rado zamjenjuju - **a**, **i** i **u** imaju standardnoštokavski izgovor, a **o** i **e** malo zatvoreniji. Svaki nenaglašen vokal može biti reduciran ispred i iza akcenta, s dva različita stepena redukcije, a ponekad može i potpuno otpasti. Kada govorimo o zamjeni jata, bitno je napomenuti sljedeće karakteristike: ikavski refleks u prijedlozima; *ně-* u zamjениčkim i priloškim korelativima glasi *nje-*; u ovom govoru nalazimo dosta ijekavizama i manji broj ekavizama; *ir*, ponekad i *ri*, postaju *ěr* i *rě*; kratki jat je *i*, dugi *i*, rjeđe *ije*. Zakon prijeglasa veoma je poremećen, a govor podnosi zijeve.

Za sonante je karakteristično da se javljaju u više varijanti, samo *v* se javlja u jednoj varijanti. Sonanti utiču na kvalitetu vokala, ali i redukciju, duže se i pri tome na sebe uzimaju dio vokalnosti. Geminirani suglasnici većinom su sonanti, bez obzira na strano ili domaće porijeklo riječi. Metateza se javlja skoro uvijek između sonanata ili sonanata i drugih suglasnika, dok se asimilacije i disimilacije najčešće javljaju kod sonanata.

Za konsonantizam je karakteristično nerazlikovanje afrikatskih parova. Afrikatski par *č* i *ć* svodi se na *ć*. Glas *dž* gotovo da i ne postoji; u upotrebi je *đ* umjesto *dž*. Glas *h* ima nekoliko varijanti; u ovom govoru česta je upotreba i sekundarnog *h*. Suglasnički skupovi *stj* i *skj* u dodiru sa vokalom prednjeg reda uglavnom daju *šč*, a *zđj* i *zgj* u dodiru sa vokalom prednjeg reda daju *žđ*. Novo jotovanje nije potpuno provedeno, osim kod *l* i *n*. Težnja za olakšavanjem izgovora očitovana je u prijelazu *p* u *v* ispred konsonanata i redukciji, odnosno ispadanju *d* ispred konsonanata.

Morfološke karakteristike ovog govora ne izlaze mnogo iz okvira normiranog jezika. Nastavak **-e** u Njd. ž. r. može se čuti, ali rijetko; izjednačeni su množinski oblici za DLI kod imenica **o-** i **i-**vrste. Nastavak **-iju** koristi se za Gmn. kod imenica **i-**vrste, kratka i duga množina **a-**vrste često se javlja upravo obrnuto prema standardnom jeziku. Riječi na **-lac** mogu se čuti i u obliku na **-oc**, to se onda zna prenijeti i u Gmn. Konsonantski umeci su jedina osobenost u jednini imenica srednjeg roda. Sintaksa ne obiluje specifičnostima, za razliku od leksike.

TEKSTOVI

Pa prèdole nèkad màlo nèko sèlo pa za màramu se ùfati ìgraj, nèjma za ruke. Ràzìjdemo se i hàjd dóđe ti mòmak za kùcu. Drági Bòže mìli, dójde pà kùca. U nás bìo òtac dòbar, ràno mòja ljúta. Oni se bãcaju kad bi dójdi, on bi reci Zemka nek izājdu. A bila màma ljúta. On je cùre vòdio na prélo, a màti bi galámi na njèga. A òn je bìo dòbar, mòj je Ràmo nà njèga. I et' bìlo síne fíno ònda, bìlo fíno, níje se znàlo za bòlje. Hàjd u prélo, pa hàjd svàtovi, pà im se ukrádeš. A u mène su znàli mòji. Hàlil bràte, bràt mi, òn je ùmro, on hòdo vàvik i nájma ga do za Nòvu gödnu. I òn vràtio se tād òdmah. Já sìdim, a níje màma nàma dàla na prìredbu, a sve òde. A já sam htìla se ùdat, nè mògu ni òtić. Já mu víčem strìna èvo dòšla, òna bìla tàmo kùci znàš gdi je bìla, a mì smo dòli na òvoj stráni. A, sve ode što ti nisi otišla. I já ono kò bilo mi žao, já se pravila što ne idem. Ùh, kad Halil dòl' ot'šo i on čuo dol' nèjma kò mene i et' ti ga ìde. Kàže, što si se vràtio? (mama kaže.) -Ùdaje ti se šci. A bìla òna sècìja znàš tàmo, bìo mi stan gor. Òni dòšli a kòmšija nè dā, a já šútìm. Nè dā òn mèni, kō nè dā se ùdat, Hàlil. Al ìma i òtac i màti i strìna je ùšla. Sjàdi bòlan tí sjàdi. Néce, néce. Òtac, Àlla rāhmetile, kàže Hàlile, a já tkām kòbajagi. A já tkām krāj pròzora. Štò su nàvalili nà pròzore, kàd òtac Hàlile pùsti síne, pòslušaj tí mène nèmoj pràvit belája. Kàd je røkla nèka i nèk ìde. I já ònda, màma me ònda digne i òna mène sàkri i strìna ònde kòd mène i òna me zà rùku. I já zà njòm i pàde òna dàska zà mnòm, klàpi, i já nà vràta i mène tàmo ko me ùzè sàkri me, a òni u tom hòcè na vràta. Bìla sam òbučena, sprémljene su hàljine, nísam opánke òbula do òne dòle stráne. Al' doníli su pòslije cìpele. Ràno mòja, tàko je bìlo u stàra vràmena. Pa svàdba, pòslije nje pùcaju. U nás je bìla mìlicija pa pítaju hòcè li pùcati, pjèvati, smìju li. Níje òtac bránio, sàmo àkoš pítat pítaj, àko nèš' kàd je røkla nèka i nèk' ìdè. Nèmoj pràvit belája i èto. Òn je bìo dòbar ràno mòja, òno néma víše, òtac moj Àlla rāhmetilje.

Nezira Mecavica, 1937. godište (Divičani, nepismena)

Níje bìlo làko dòbiti pòsò. Bìlo je téško. Bìlo je pùno mòlbi. Tò je ìšlo se na bòdovnu listu. Àko si prìvì na bòdovnoj listi, tí prìvì ćeš bìti prìmljen. Àko si drùgi, trèci i četvrti i dòle dàlje péti i još dàlje.... bìlo je pùno mòlbi, oko sedamdèsèt mòlbi bìlo je. I òvaj, já òdem kod òne direktòrce od djèce znàš, što je bìla òbdaništa. Já òt'šo njòj i kàžem tàko. Òna je mèn

predávala matematku u škóli, i já sam zadržo sà njòm prijatèlske òdnose i sà njòm sam dõbar bio. Rèko tako, rèko trèb'o bi da pójdem u, trážim u Víncu pòsò, a rèko na birou nè merem bit nájprvi na bòdovnoj listi. Káže òna dòšao si u právi čas, káže já, a Dùško bio ðirektor bìrova, znáš. Já sam bàš káže prijè trī dána prímila Dùškovu žènu òvde kòd nàs da rádi i sà'cu já nàzvati káže Dùška. I òna nàzvala Dùška i òna njój tako káže, káže òna Dùški, ako mòreš màlo pòmogi òvome čòeku da bùde pìvi na ònoj bòdovnoj listi. Trèba mu pòsò, òženjen ìma fàmeliju, ne rádi niđe. I òn njój rèkò néma pròblèma a òna ònda nàzove i ðirektora pòšte Jóvu, znáš. I káže òna ðirektoru pòšte Jóvi, píta ga kàko si, dòbro sam. Òni se znàju, znáš. Káže kàko si, káže òn njój píta šta je, šta si trèbala, jèsi trèbala nèšto. Ìmam káže jèdnoga ròđaka. Nísam já njój ròđak nikakav. Ìmam jèdnòg ròđaka káže ako mòreš da mu màlo pòmogneš za pòsò, trèba mu pòsò. I òn káže nējma pròblema. I já da sam slùšo òvoga òvde što je ràdio ù pòšti, já ne bi jòš pòšo ràdit. I Cèdo mèni ništa nè gòvori, víđ'o me je. Kàd já ìdem kròz gràd u sùbotu, já slùčajno ò'tšo u gràd, kad mèni ònaj jèdan Cògi iz Brávnica što rádi ù pòšti, pa káže ðè's tí, rèko èvo me, znáš tí da tí trèbaš u pòneditljak nà posò u Vínac. Rèko nè znàm. Káže mòraš se jáviti ù ponediljak ràno, káže u òsam sàti, nà poso ìdeš káže ù ponediljak prímjen si, káže u pòštu. Èt', još ònda bílo tèško za pòsò i ònda je trèbala vèza, znáš, pòznanstvo, džàba sve. I èto ònda zàposlio se fìno i ràdio sve do ràta, dok nàs nísu ìstjerali òvdalen. Kàd su nàs ìstjerali òvdalen ònda òtišo sam dàlje. Òtišo u Hrvátsku, iz Hrvátске u Njèmačku, iz Njèmačke u Kànadu. U Hrvátskoj sam bio u Splitu u Kàstel Lùkšiću. Dòbro je bílo, já sam 'tjèò za Švicarsku, znáš, da ìdem sa fàmelijom, ali ònaj šòfer káže. Dàceš káže hiljadu màraka i já ti òpet nè gàrantujem da ćeš príc u Švicarsku. Stàcu ti autòbusom prijè Švicarske grànce u jèdnom mjèstu i káže izàceš sa fàmelijom i kròz to mjèsto pròđi pjèšce, znáš, i tàmo iza gràn'ce kad prójdeš, tàmo me čekaj na cèsti já cu ti naníci i stàcu ti i pòvuću te do Ciriha, znáš. I já nísam smìo, nàsigurno bílo dok je rèko òn já ti nè gàrantujem. Já nísam tjèò i já sa stàn'ce ìdem, ìdem já sa stànce kad jèdan mòmak iz Vàkufa blízú stàn'ce ònde sjèdio ná nòm tròtoaru, znà òn mène, Begánović jèdan. Káže òn mèni ðè si tí rèko èvo me kàko si šta ìma. Èvo ìma, pòšo za Švicarsku pa rèko òdusto, nè merèm, nije mi zàgarantovano, znáš, i nè smijèm se usúdići krénuti. I ðe si káže smjèšten. Rèko dòle u kòšarkaškoj dvòrani ðe se ìgra kòšarka, znáš, túj nàs je bílo prèko pet stòtina. I káže što tí nè bi òtšò u Kàstel Lùkšić u ono žèljezničko òdmaralište. To je hotèl, znáš. Pa da pítaš túj, káže, tèbe će mòžda sa fàmelijom prímíti. I já òdem u Kàstel Lùkšić sà ženòm i sà djecòm i mí ù n'áj hòdnik ùnišli ònoga hòtela, já se ràsplako, znáš, nàilazi ònaj mùškarac, ònaj ðirektor što rádi túj i òna Míra òna žènska što i òna rádi, i pítaju štà je i kàko je i mí kážemo mí smo stigli òvdje òtuda iz tòga ràta rèko mí nējmano kùda. Nìt' se mòremo vràcati tàmo nìt' mòremo kùd ìc' dàlje. Nàma trèba smjèštaj.

A tuj su bile smještene samo hrvatske izbjeglice. Iz Knina. I kaže on meni, eto uzeću vas ja al' kaže necete moć odjednom bit' zajedno svi, znaš, razvrstalo nas. Mene sa jednim čekom u jednu sobu, Hasniju sa jednom ženom u drugu sobu, djecu gore na vrh, na sprat u potkrovlju ima soba gore, djecu gore. I tako nakon heftu dana mi, ja i Hasnija dobijemo sobu. I zajedno ja i Hasnija u sobi i djeca gore zajedno. I bili smo tuj dok su ta dica i Dževad išli u školu u Splitu. Adisa diplomirala tuj u Splitu, Dževad završio isto i on jednu godinu i onda sam gánjo za Njemacku, al' trebaju garancije. I čudnem na plazi, od jedne žene, Hasnija čula od jedne žene na plazi, znaš, da ima u Zagrebu ček koji prodaje te garancije. I ja odem u Zagreb, kaže, pešto maraka jedna garancija, kaže. Nas petero dvi i po hiljade. I on je nama radio garanciju i prvò budu moja i Adisina i Dževdina garancija gotova, a kaže, do iduce hefte ce ti bit za Mirzu i za Hasniju. Dva puta išo u Zagreb. I ja taman idem autobusom u Zagreb a Srbi bacaju granate na Zadar, znaš. I autobus je moro stajat dok god oni nisu prestali bacati granate nismo mogli krenuti. I eto, sve opasno bilo i dobio sam te garancije i onda sam dobio dan kacu putovati. Nismo imali nikakvih problema na granci, bile garancije u onom pasosu. Samo smo svi bili na Hasnjinom pasosu, znaš, jer ja nisam im'o pasosa, djeca nisu imala pasose i sviju nas je u Splitu uslikalo i prenajepilo nam one slike na Hasnjin pasos. I eto, fala Bogu bili smo u Njemackoj osam godina. Onda smo i Njemackoj kad su poslali, kad je poslala Njemacka vratat naš narod, da se vrati u Bosnu, ja nisam dobio da idem nazad, al' ja nisam ni ceke da mi dadnu to. Ja sam predo molbu za Australiju, Amerku i za Kanadu. I dobijem iz Australije, iz Amerke pismo, dobijem da bi ja moro imat nekoga tamo da mi pošalje garanciju, tako da bi mog'o ic. A iz Kanade drugacije pismo došlo. Iz Kanade došlo pismo dojadi tada i tada na intervju, nakon šest mjeseci, znaš, da dojdem na intervju u kanadsku ambasadu u Bonu. To je pesto kilometara od Frankfurta. Frankfurt-Bon. A mi smo bili u Frankfurtu. I ošli na intervju. Ispitivalo nas, ispitivalo, i kaže, sad morete ic', kaže, kuci, znaš. Mi nazad u Frankfurt i cekali, cekali, kad, dojde odgovor otuda sa intervja. Kaže zadovoljavate, morete ic' u Kanadu. I morate obaviti ljekarski pregled.

Šerif Imočanin, 1952. godište (Vinac, pismen, penzioner)